

ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
Національно-науковий інститут права та міжнародно-правових відносин
Кафедра теорії та історії держави права

Кваліфікаційна робота бакалавра

на тему: ТРОЯНСЬКА ВІЙНА: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ

Виконав: студент навчальної групи ІСТ-21-2
спеціальність 032 «Історія та археологія»

Линдя Данило Павлович
(прізвище та ініціали)

Керівник д. іст. наук Морозов О.В.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Рецензент Михайлюк Олександр Володимирович,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри документознавства
та інформаційної діяльності
Українського державного університету
науки і технологій
(місце роботи, посада, науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Дніпро - 2025

АНОТАЦІЯ

Линдя Д.П. Троянська війна: міф чи реальність.. Кваліфікаційна робота бакалавра на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю 032 «Історія та археологія». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2025. 58 с.

Темою дослідження є Троянська війна, що з часом набула не лише літературного, а й історичного значення. З розвитком археології та історичних наук питання про те, чи справді існувала Троянська війна, стало предметом серйозних наукових дискусій. Протиставлення міфу й історії стало основою дослідницького інтересу до цієї теми, особливо після відкриття реальних руїн міста Трої. Постає потреба в з'ясуванні, які елементи гомерівського епосу мають під собою реальне історичне підґрунтя, а які є результатом творчої уяви давньогрецьких поетів. Це спонукає до аналізу комплексу джерел – літературних, археологічних та писемних – у пошуках балансу між легендою і фактом.

Актуальність теми дослідження полягає в необхідності визначення взаємозв'язку між міфом і реальністю у контексті одного з найвідоміших сюжетів античного світу. Троянська війна як культурний феномен вплинула на формування уявлень про героїзм, честь, долю та історичну пам'ять у давніх греків.

Вивчення цього конфлікту дозволяє не лише краще зрозуміти світогляд античної людини, але й простежити, як історичні події трансформуються в міф. Зіставлення епічних джерел із археологічними даними відкриває нові перспективи у вивченні історії ранніх цивілізацій Східного Середземномор'я.

Ключові слова: *Троя, археологія, античність, Ахейці, історичне джерело.*

ANNOTATION

Lindja D.P. Trojan War: Myth or Reality .. Bachelor's qualification work for bachelor's degree in specialty 032 "History and Archeology". University of Customs and Finance, Dnipro, 2025. 58 p.

The theme of the study is the Trojan War, which over time has acquired not only literary but also of historical significance. With the development of archeology and historical sciences, the question of whether the Trojan War really existed has become the subject of serious scientific debate. The juxtaposition of myth and history has become the basis of research interest in this topic, especially after the opening of the real ruins of the city of Troy. There is a need to find out what elements of the Homeric epic have a real historical basis, and which are the result of the creative imagination of ancient Greek poets. This encourages the analysis of a complex of sources - literary, archeological and written - in search of a balance between legend and fact.

The relevance of the topic of research is the need to determine the relationship between myth and reality in the context of one of the most famous plots of the ancient world. The Trojan War as a cultural phenomenon influenced the formation of ideas about heroism, honor, fate and historical memory of the ancient Greeks.

The study of this conflict not only to better understand the outlook of the ancient person, but also to trace how historical events are transformed into a myth. Comparison of epic sources with archaeological data opens new prospects in the study of the history of early Civilizations of the Eastern Mediterranean.

Keywords: *Troy, archeology, antiquity, Achaeans, historical source.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТРОЯНСЬКА ВІЙНА В КОНТЕКСТІ ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ МІФОЛОГІЇ	9
1.1. Походження легенди про Троянську війну.....	9
1.2. Основні події війни за Гомером.....	15
1.3. Роль Троянської війни в культурі Стародавньої Греції	21
Висновки до розділу 1	25
РОЗДІЛ 2. ТРОЯНСЬКА ВІЙНА ЯК ІСТОРИЧНА ПОДІЯ	27
2.1. Археологічні знахідки у районі стародавньої Трої.....	27
2.2. Історичні гіпотези про причини та хід війни	34
2.3. Проблема співвідношення міфу і реальності	39
Висновки до розділу 2	47
ВИСНОВКИ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	52
ДОДАТКИ	57

ВСТУП

Троянська війна є однією з найвідоміших подій античної міфології, що з часом набула не лише літературного, а й історичного значення. Вона була оспівана Гомером у «Іліаді» як героїчна боротьба між греками та троянцями, але впродовж століть залишалася сприйнятою переважно як вигадка. З розвитком археології та історичних наук питання про те, чи справді існувала Троянська війна, стало предметом серйозних наукових дискусій. Протиставлення міфу й історії стало основою дослідницького інтересу до цієї теми, особливо після відкриття реальних руїн міста Трої. Постає потреба в з'ясуванні, які елементи гомерівського епосу мають під собою реальне історичне підґрунтя, а які є результатом творчої уяви давньогрецьких поетів. Це спонукає до аналізу комплексу джерел – літературних, археологічних та писемних – у пошуках балансу між легендою і фактом.

Перший крок до розуміння сутності Троянської війни – розгляд її як частини міфологічного світогляду стародавніх греків. У цьому контексті вона сприймалась не лише як воєнний конфлікт, а й як прояв божественного втручання, долі та героїзму. Сюжет війни включав викрадення Єлени, облогу Трої, поєдинки героїв і втручання олімпійських богів, що робило оповідь епічною та повчальною. Водночас упродовж античності ця подія все частіше інтерпретувалась як реальна історична війна, учасники якої вважались предками грецьких родів. Згодом, у добу еллінізму та Риму, образи героїв Троянської війни стали основою ідеології, мистецтва та політичної легітимації. Таким чином, війна, що починалася як міф, поступово набула значення історичного маркера ідентичності.

Актуальність теми дослідження полягає в необхідності визначення взаємозв'язку між міфом і реальністю у контексті одного з найвідоміших сюжетів античного світу. Троянська війна як культурний феномен вплинула на формування уявлень про героїзм, честь, долю та історичну пам'ять у давніх

греків. Вивчення цього конфлікту дозволяє не лише краще зрозуміти світогляд античної людини, але й простежити, як історичні події трансформуються в міф. Зіставлення епічних джерел із археологічними даними відкриває нові перспективи у вивченні історії ранніх цивілізацій Східного Середземномор'я.

Дослідженням питання про Троянську війну як історичну та археологічну реальність займалися такі науковці, як В. Отрощенко, О. Мальований, В. Шумило, В. Перес, О. Є. Фіалко, О. Тригуб, М. Корфман, Е. Кляйн, Т. Брайс, Дж. Латац, Р. Дрюс, А. Лорд, Л. Годарі, М. Кірк, С. Ловенстам, С. Шерратт, І. Морріс, Дж. Майрес, К. Т. Фрост, А. Сеїд, С. Граф, В. Константинопулос, В. Гоель.

Ці дослідники вивчали питання історичної достовірності Троянської війни з різних наукових позицій – історії, археології, класичної філології, культурології та навіть геоархеології. Їхні праці охоплюють як аналіз гомерівського епосу, так і інтерпретацію археологічних даних з району Трої, включно з відкриттями на пагорбі Гіссарлик.

Об'єкт дослідження – Троянська війна як культурно-історичне явище в контексті міфології та археології.

Предмет дослідження – інтерпретація Троянської війни в давньогрецькому епосі та історичних джерелах, а також наукові гіпотези щодо її реального підґрунтя.

Мета дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати Троянську війну як подію, що знаходиться на межі між міфом і реальністю. Робота спрямована на вивчення основних джерел, археологічних даних та історичних теорій, які пояснюють походження і хід війни. У результаті дослідження планується з'ясувати, наскільки правдивими можуть бути події, описані в гомерівському епосі.

Для досягнення мети були поставлені наступні завдання:

1. З'ясувати походження легенди про Троянську війну та визначити її місце в давньогрецькій міфології;

2. Проаналізувати основні події Троянської війни за гомерівським епосом;
3. Розкрити значення Троянської війни в культурі та світогляді стародавніх греків;
4. Узагальнити археологічні знахідки в районі Трої та визначити їх зв'язок із міфологічним наративом;
5. Охарактеризувати основні історичні гіпотези щодо причин і перебігу Троянської війни;
6. Визначити співвідношення між міфом і реальністю у висвітленні Троянської війни.

Теоретична значущість роботи полягає в поглибленому аналізі міфу про Троянську війну як джерела історичної пам'яті давньогрецької цивілізації. Дослідження дозволяє прослідкувати еволюцію образу війни – від поетичного епосу до предмета історичних реконструкцій. Особлива увага приділяється критичному осмисленню давньогрецьких текстів у світлі сучасних археологічних і лінгвістичних даних. Робота сприяє розвитку міждисциплінарного підходу, поєднуючи елементи історії, археології, філології та міфології. Таким чином, вона поглиблює розуміння механізмів формування культурної пам'яті та історичних міфів у давньому світі.

Практична значущість роботи полягає в можливості використання її матеріалів у навчальному процесі з історії стародавнього світу, культурології та історії релігії. Одержані результати можуть бути корисними для створення освітніх матеріалів. Також робота може стати базою для подальших наукових досліджень із тематики давньогрецької міфології та історичної археології. Вона допомагає студентам і викладачам розмежовувати міфологічні уявлення та історичну дійсність, розвиваючи навички критичного аналізу джерел.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, які поділяються на шість підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Список використаних джерел налічує 45 позицій.

РОЗДІЛ 1. ТРОЯНСЬКА ВІЙНА В КОНТЕКСТІ ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ МІФОЛОГІЇ

1.1. Походження легенди про Троянську війну

Троянська війна належить до найбільш відомих легенд давньогрецької міфології. За міфологічною традицією причиною війни стало зухвале рішення троянського царевича Паріса: він присудив богині Афродіті яблуко «найвродливішої» в суперечці трьох богинь, і в нагороду Афродіта пообіцяла йому кохання найпрекраснішої жінки світу – спартанської цариці Єлени [35]. Паріс, прибувши як гість до двору царя Менелая, забрав Єлену (за одними версіями – переконавши її втекти, за іншими – викравши силоміць) і вивіз до Трої, чим порушив священні закони гостинності. Обурений Менелай звернувся по допомогу до інших грецьких царів, які колись присягали боронити честь Єлениного шлюбу. Відгукнувшись на цей заклик, грецькі правителі, очолені царем Агамемноном, зібрали величезний флот і вирушили до берегів Малої Азії, щоб повернути Єлену і покарати троянців [35]. Так розпочалася знаменита Троянська війна – десятирічна облога великого міста Трої об'єднаним військом ахейських царів.

Значення Паріса як каталізатора війни часто інтерпретується в алегоричному ключі. Його вибір Афродіти замість Гер та Афіні відображає перевагу тілесної пристрасті над мудрістю й владою, що мало наслідки не лише для міфу, а й для подальших уявлень греків про моральні вибори. В образі Єлени концентруються мотиви краси, спокуси та долі, що спричиняють великі трагедії. Сам Паріс у багатьох творах постає як суперечлива фігура — одночасно винуватець і жертва обставин. Така подвійність характерна для грецької міфології, де персонажі не є чорно-білими, а їхні дії мають

багатовимірні наслідки. Таким чином, початок війни не лише пояснює політичний конфлікт, а й порушує глибокі морально-етичні питання.

Однією з особливостей легенди про Троянську війну є її глибока вкоріненість у культурній пам'яті греків. Протягом століть вона не просто передавалася, а постійно переосмислювалася, збагачуючись новими сюжетами та персонажами. Так, окрім Паріса і Єлени, до легенди поступово були включені й інші ключові постаті – Ахілл, Гектор, Одисей, Патрокл, що сформували пантеон героїв епохи. Багато з цих сюжетів розширювались за рахунок драматичних вставок, вигаданих епізодів і мотивів, притаманних народній уяві. Це зробило Троянську війну не просто оповіддю про минуле, а справжнім епічним циклом, який охоплював життя, війну, смерть і повернення героїв. У такий спосіб міф виконував не лише розважальну, а й виховну й ідеологічну функцію в давньогрецькому суспільстві.

До створення епосу, крім усної традиції, могли долучатися й конкретні події, що зберігались у народній пам'яті. Археологи припускають, що народи бронзової доби зберігали у вигляді пісень спогади про великі битви, союзи й руйнування міст. У межах цієї гіпотези героїчні мотиви не виникали з нічого, а мали підґрунтя в історичних конфліктах між греками й малоазійськими державами. Роль співців полягала не лише у відтворенні фактів, а й у їх художньому переосмисленні відповідно до естетичних норм часу. Тому багато персонажів могли мати реальні прототипи, імена яких із часом перетворились на символи. Саме така взаємодія між історією та поезією і сформувала основу троянського міфу.

Легенда про Троянську війну формувалася упродовж століть у межах усної епічної традиції. Давньогрецькі рапсоди (співці) з покоління в покоління передавали героїчні пісні про подвиги богів та героїв, і саме з цієї багатовікової традиції згодом постали епічні поеми Гомера [29]. Найдавнішими писемними джерелами про війну є гомерівська Іліада та Одиссея, створені у VIII столітті до н.е., хоча події війни ними датувалися значно раніше – приблизно XIII–XII ст. до н.е. (за античною хронологією, падіння Трої відносили до 1184 р. до н.е.).

Сам Гомер – див. Додаток В, розпочинаючи свою Іліаду, не розповідає заново всі передумови конфлікту – він припускає, що аудиторії вже відомо про «образу», яку троянський царевич завдав Менелаю, викравши його дружину, через що греки зібрали військо та десять років тримали Трою в облозі [45]. Натомість увага поеми зосереджена на останніх тижнях війни і гніві героя Ахілла, тобто Гомер спирався на напрацьований до нього сюжетний корпус, відомий слухачам як частина їхнього усного історико-міфологічного спадку.

Давні греки загалом були переконані, що Троянська війна – реальна історична подія, яка відбулася поколіннями раніше. Геродот і Фулідід розглядали троянський епос як частину ранньої історії греків, хоча й намагалися критично оцінити масштаби походу ахейців [18]. В еллінському суспільстві було поширене уявлення, що герої Троянської війни – не вигадані персонажі, а реальні предки цілих родів і народів. Зокрема, багато знатних родів виводили свій родовід від учасників троянських подій; так, царі Епіру вважали своїм прашуром Неоптолема (сина Ахілла), а римляни пізніше проголосили прародичем свого народу троянця Енея [36]. Недарма Олександр Македонський, розпочавши свій азійський похід, першим ділом відвідав руїни Іліона (Трої), приніс жертви герою Ахіллу і назвав того щасливим, бо його славу навіки зберіг безсмертний поет – Гомер [36]. Таким чином Олександр публічно представив свій похід як продовження віковичного конфлікту Європи та Азії, до якого належала й Троянська війна.

Факт, що античні правителі так активно апелювали до троянського міфу, свідчить про його політичну актуальність у міждержавних відносинах. Для греків і римлян він був доказом спільного минулого й основою для формування культурної ідентичності. Навіть у творах істориків часів Римської імперії можна зустріти згадки про Трою як про джерело легітимності влади. Образи Ахілла, Енея, Гектора ставали прикладами ідеального воїна, громадянина чи засновника держави. Так міф виконував функцію культурного посередника між різними епохами, слугуючи водночас і символом єдності, і джерелом

натхнення. Через це Троянська війна набула статусу «національного міфу» античної цивілізації.

Уявлення про Троянську війну як історичний факт підтримували й інші політичні лідери античності. Згадка про участь героїв Трої у формуванні етногенезу різних народів стала основою для формування легітимності нових династій. Наприклад, римські імператори активно використовували образ Енея як свого пращура для виправдання свого божественного походження. У грецьких містах героям Троянської війни присвячували святилища, вівтарі й навіть влаштовували спортивні змагання на їхню честь. Це свідчить про те, що образи з міфу слугували засобом національного самоусвідомлення. Троянська тема стала не лише міфологічною спадщиною, а й політичним інструментом, що об'єднував грецький світ через спільну пам'ять про славне минуле.

Археологічне відкриття руїн Трої в XIX столітті додало впевненості, що легенда має реальне підґрунтя. У 1870-х роках німецький археолог Генріх Шліман на пагорбі Гіссарлик в Малій Азії розкопав залишки потужного укріпленого міста, ототожненого ним із давньою Троєю [18]. До того чимало істориків ставилися до троянського епосу як до суто поетичної вигадки, але Шліманова знахідка переконала науковців у реальному існуванні Трої. Відтоді питання про історичність самої війни перестало бути суто риторичним. Хоча скептики наголошують, що оповідь про війну – це насамперед творчість поета, а не літописця [45], багато дослідників нині вважають, що в легенді про Троянську війну відбито певний історичний конфлікт пізньої бронзової доби [45]. З кожним роком додається свідчень на користь реальності такого конфлікту – їх постачають і археологія, і етнолінгвістичні студії, і близькосхідні писемні джерела. Зокрема, у розпорядженні науки з'явилися документи Хетського царства, які згадують державу Вілуса (Wilusa) – так у хетитів називалася область Трої [18].

У хетських текстах, окрім Вілуси, згадуються також Аххіява — держава, яку більшість науковців ототожнює з ахейською Грецією. Відомі випадки дипломатичної напруги між Хеттською імперією та ахейськими правителями,

які намагалися впливати на внутрішні справи Анатолії. Це свідчить про високий рівень взаємодії між двома світами, які згодом зіткнулися у легендарному конфлікті. У деяких листах хеттів ідеться про підтримку Аххіявою повстанців у регіонах, суміжних із Вілусою. Таким чином, війна могла бути не індивідуальним інцидентом, а частиною масштабного геополітичного протистояння. У цьому контексті Троя виступає не лише об'єктом поетичної оповіді, а ключовим вузлом античного міжнародного конфлікту.

Одне з найбільш показових відкриттів – так званий «договір Алаксанду», укладений близько 1280 р. до н.е. між правителем Вілуси на ім'я Алаксанду та хетським царем Муваталлі II – див. Додаток Б [39]. Ім'я Алаксанду лінгвісти вважають транслітерацією грецького імені Александрос (один з варіантів імені Паріса), що дає підстави пов'язувати цього вілуського царя з легендарним троянським Парісом [25]. Хоча така ідентифікація не є остаточно доведеною, сам факт існування союзу між Троєю (Вілусою) та хеттами є надзвичайно важливим. Договір, знайдений у хетських архівах, свідчить, що у XIII ст. до н.е. Троя перебувала під протекторатом Хетської імперії [18].

Троянський володар зобов'язувався надавати хеттам військову допомогу, а взамін хетти гарантували йому владу. Отже, за такого політичного становища одночасний напад ахейців на Трою означав би виклик могутній Хетській державі. Невипадково дослідники припускають, що за життя царя Муваталлі хеттам довелося навіть силою придушувати заворушення у Вілусі – можливо, викликані зміною династії або втручанням сторонніх сил [18]. Існує гіпотеза, що повалення вілуського царя могло бути справою рук анатолійського «царя-розбійника» Піямараду, який діяв за підтримки Аххіяви (тобто мікенських греків). Хоч це лише реконструкція, вона показує, що у регіоні Трої мали місце воєнно-політичні конфлікти за участю греків задовго до описаних Гомером подій.

Підтвердженням інтересу ахейців до регіону Троади є й археологічні свідчення мікенської присутності на західному узбережжі Малої Азії. У низці

поселень виявлено кераміку мікенського типу, що свідчить про торговельні або військові контакти з місцевим населенням. Ці знахідки підтримують гіпотезу про поступову експансію ахейців, яка могла передувати чи супроводжувати власне Троянську війну. Крім того, хетські тексти згадують конфлікти між Аххіявою та васалами хеттів, зокрема навколо регіону Вілуса. Це вказує на складну геополітичну ситуацію, в якій Троя перебувала у центрі протистояння між великими державами доби. Таким чином, війна за Трою може розглядатися не як ізольований конфлікт, а як частина ширшого процесу боротьби за контроль над стратегічною територією.

Науковці сходяться на думці, що епос про троянську кампанію не є буквально точним історичним репортажем, а радше поєднує в собі елементи різних за часом і масштабом подій, переосмислених у міфологічній площині [24]. Археологічні дані свідчать про неодноразові руйнівні війни на теренах Трої протягом XIII–XII ст. до н.е., і одна з таких воєн цілком могла залишити слід у колективній пам'яті греків, переродившись у величну легенду. На думку одних дослідників, Гомер зберіг у своїй поемі «зерно правди» – пам'ять про реальну облогу Трої мікенськими військами, хоча і прикрасив її фантазією та втручанням богів [45].

Інші ж (як-от відомий античний історик М. Фінлі) вважають усі сюжети Іліади і Одиссеї цілковитим витвором поетичної уяви, що не потребує історичного виправдання [24]. Поки що проблема «міф чи реальність» Троянської війни остаточно не вирішена наукою, і питання про те, де закінчується історична основа й починається легенда, залишається дискусійним. Втім, нові знахідки – зокрема, розшифровані нещодавно хетські документи – продовжують підказувати, як саме реальні події пізньої бронзової доби могли породити великий епос [3].

Історичний контекст, у якому могли розгортатися події троянського міфу, включає також загальні ознаки «бронзового колапсу». Наприкінці XIII ст. до н.е. більшість великих держав Східного Середземномор'я зазнала падіння або різкого ослаблення, включно з Мікенами, Хеттською імперією та Угаритом.

Вчені вбачають у цій кризі наслідки кліматичних змін, масових міграцій, занепаду торгівлі та внутрішніх конфліктів. У такому нестабільному середовищі навіть відносно локальні війни могли мати катастрофічні наслідки. У цьому сенсі Троянська війна могла бути однією з ланок великої історичної катастрофи, що ознаменувала кінець епохи. Саме цей драматизм і сприяв укоріненню подій у колективній пам'яті.

Таким чином, легенда про Троянську війну має складне походження, що поєднує міфологічні, усно-епічні та, ймовірно, історичні елементи. Вона виникла в межах давньогрецької традиції, як пояснення великого конфлікту, спричиненого викраденням Єлени троянським царевичем Парісом. Хоча події війни були опоезовані у творах Гомера, давні греки вірили в їхню історичність, пов'язуючи себе з героями епосу. Археологічні відкриття, зокрема розкопки Трої та хетські документи, підтверджують, що в регіоні справді відбувалися важливі збройні конфлікти у пізній бронзовій добі. Ці дані дають підстави вважати, що за поетичними образами стоїть певна історична реальність. Отже, Троянська війна є прикладом того, як пам'ять про реальні події трансформується у міф, зберігаючи водночас цінну інформацію про минуле.

1.2. Основні події війни за Гомером

Найґрунтовнішим джерелом про події Троянської війни є гомерівський епос, передусім поема «Іліада», яка оповідає про один із епізодів заключного року війни. За класичною версією, викладеною в «Іліаді» та інших античних творах, причиною війни стала втеча (або викрадення) Єлени з її троянським коханцем Парісом. Ошуканий чоловік, цар Спарти Менелай, звернувся по допомогу до свого брата Агамемнона, володаря Мікен, аби той очолив похід на Трою для повернення Єлени [42]. Під проводом Агамемнона об'єдналися практично всі ахейські царі та легендарні герої: серед них був Ахілл – князь мірмідонян і непереможний боєць, хитромудрий цар Ітаки Одиссей, мудрий

старець Нестор, велетенський Аякс та інші відважні вожді. За «Каталогом кораблів» у другій пісні «Іліади», греки зібрали флот понад тисячі кораблів, що вирушив через Егейське море до берегів Малої Азії. Прибувши до Трої, ахейці вимагали від царя Пріама та троянців повернути Єлену, але, отримавши відмову, розпочали війну [42].

Гомер майстерно вплітає у свою розповідь численні персонажі та їхні долі, створюючи цілісну картину ахейського табору. Військовий союз включав представників майже всіх грецьких земель — від Фессалії до Ітаки, і кожен вождь мав власні амбіції й особисті мотиви. Окрему увагу в поемі приділено тому, як міжособистісні конфлікти всередині коаліції впливали на хід війни. Так, навіть попри спільну мету, суперечки, образи і ревності неодноразово послаблювали єдність греків. У цьому контексті постать Агамемнона постає не лише як головнокомандувача, а як вождя, що уособлює владний авторитет і водночас — причину багатьох внутрішніх криз. Ця напруга між особистим і колективним — один із ключових мотивів гомерівського епосу.

Гомерова «Іліада» не описує ходу всієї війни від початку, а зосереджується на кульмінаційних подіях десятого року облоги Трої, зокрема на гніві Ахілла та його наслідках для війська ахейців. Передісторія, що випереджає сюжет «Іліади», відома з пізніших переказів: дев'ять років греки тримали Трою в облозі, здійснюючи навколо міста спустошливі рейди і поступово виснажуючи троянців. Проте вирішальна перевага лишалася за троянцями доти, доки серед греків не вибухнула згубна міжусобна суперечка. На десятому році війни між Ахіллом — наймогутнішим воїном греків — та царем Агамемноном стався конфлікт через здобич: Агамемнон силою відняв у Ахілла полонянку Брісеїду, образивши його честь [43]. Розгніваний Ахілл відмовився далі брати участь у боях і, «обурений до глибини души», відвів свої загони (мірмідонян) з поля бою, зачинившись у своєму наметі. Як зазначають дослідники епосу, цей епізод є зав'язкою поеми: усунення «кращого з ахеїв» різко змінило перебіг війни на користь троянців [43]. Агамемнон невдовзі відчув згубні наслідки своєї сваволі — троянське військо під проводом Гектора

почало тіснити греків аж до самих їхніх кораблів, ставлячи під загрозу весь похід.

Відмова Ахілла битися призвела до затяжного бойового ступору греків, що продовжувався доти, доки у битву не вступив його близький друг і товариш Патрокл. Бачачи, що троянці палять грецькі кораблі, Патрокл благав Ахілла повернутися до бою, а коли той уперто відмовився, випросив дозволу очолити загін мірмідонян самотійно і навіть взяв собі зброю та блискучі обладунки Ахілла. Переповідаючи ці події, Гомер підкреслює, що Патрокл виступав у бою під ім'ям і виглядом Ахілла, вводячи ворогів в оману і підіймаючи дух греків. Йому вдалося відкинути троянські загони від кораблів і навіть убити одного з троянських союзників – лікійського героя Сарпедона, сина Зевса. Захоплений успіхом, Патрокл порушив наказ Ахілла не переслідувати ворога надто далеко: він погнався за троянцями під самі мури Іліону, де втрутились боги. Аполлон, ставши на бік троянців, вдарив Патрокла, збивши з нього шолом і панцир Ахілла, тим самим відкривши його для ворожого удару. У цей момент троянець Ейфорб ранить Патрокла списом, а Гектор – головний герой троянців – завдає йому смертельного удару. Загибель Патрокла від рук Гектора стала переломним моментом сюжету, що зумовив повернення Ахілла в бойові дії [43].

Опис повернення Ахілла на поле бою сповнений драматизму та символіки. Гомер використовує цей момент, щоб показати трансформацію героя – від ображеного воїна до мстивого месника. Повернення Ахілла — це не лише акт воєнної необхідності, а і внутрішнє очищення героя через біль, втрату і прагнення справедливості. Особлива увага приділена створенню нового озброєння Ахілла, зокрема його щиту, детальний опис якого в «Іліаді» став окремим художнім шедевром. Щит зображує світ у його повноті – мир, війну, працю, свята – і тим самим підкреслює універсальність долі героя. Через ці символи поема набуває філософської глибини, виходячи за межі суто військового епосу.

Дізнавшись про смерть свого найдорожчого друга, Ахілл охоплений нестримним горем і люттю. Цей емоційний епізод Гомер подає з особливою силою: Ахілл голосно оплакує Патрокла, а потім, за словами поета, «жахливий гнів охопив Пеліда, і вирішив він помститись» (Іліада, XVIII пісня). Богиня Фетіда, мати Ахілла, дізнавшись про намір сина знову йти у бій, замовляє у бога-коваля Гефеста нові чудові обладунки замість утрачених Патроком [43]. Озброєний блискучим панциром і знаменитим щитом, Ахілл повертається на поле бою, твердо маючи намір покарати Гектора і троянців. Його поява змінює хід битви: ахейці, натхненні поверненням свого непереможного героя, переходять у наступ, а троянці в страху відступають за мури міста. ишається лише Гектор – єдиний з троянських воїнів, хто стоїть перед Скіяними воротами, готуючись прийняти виклик Ахілла.

Однак коли розлючений Ахілл наближається, навіть відважний Гектор не витримує і пускається навітки – тричі оббігає він круг стін міста, переслідований Ахіллом. Нарешті, втручається богиня Афіна, яка хитрістю змушує Гектора зупинитися і прийняти бій. У двобої Ахілл перемагає: він пробиває списом горло Гектора, поклавши край життю захисника Трої. В образі Ахілла Гомер утілює безмежну помсту: прив'язавши тіло поваленого ворога до своєї колісниці, Ахілл волочить його порохом навколо мурів Трої, глумлячись над загиблим, тоді як старий цар Пріам та мешканці міста з жахом спостерігають зі стін. Ця сцена завершує основну оповідь «Іліади», що закінчується похованням Гектора – останнього захисника Іліону.

Попри смерть Гектора, сама Троя в кінці «Іліади» ще не впала. Подальші події війни Гомер опускає, але їх зміст відомий із пізнішої традиції епічного циклу та «Одіссеї». Після загибелі Гектора війна тривала недовго: за переказами, ахейці невдовзі позбавилися і свого головного героя Ахілла – за легендою, Ахілл загинув від стріли Паріса, спрямованої богом Аполлоном у його вразливе місце (п'яту). Втім, навіть втративши Ахілла, греки досягли вирішальної перемоги завдяки хитроцям Одісея. Як оповідає пізніший міф (особливо докладно – в Енеїді Вергілія та прозовому викладі Псевдо-

Аполлодора), ахейці вдали, нібито відпливають від Трої, залишивши під її стінами величезного дерев'яного коня як присвяту богині Афіні [17].

Цей «Троянський кінь» - див. Додаток А. був порожнистим усередині; його змайстрував майстер Епей за порадою Одиссея, а в череві коня сховалися найвідважніші грецькі воїни. Греки залишили біля коня лише одного із своїх – Сінона, – який переконав троянців, буцімто кінь є священним даром і що спалити або розбити його означало б накликати гнів богів. Попри застереження пророчиці Кассандри (якій, за міфом, ніхто не вірив) та жахливе знамення – загибель жерця Лаокоона від змій – троянці повірили обману. Вони врочисто ввезли величезного коня до міста, гадаючи, що цим забезпечать собі боже заступництво. Уночі грецькі воїни вибралися з дерев'яного коня і раптово напали на спляче місто, відчинивши брами для основного війська, яке таємно повернулося під Трою. Так хитрість Одиссея принесла ахейцям остаточну перемогу: Троя була взята зсередини і приречена на загибель.

Опис падіння Трої в епічній традиції має всі ознаки трагедії: помилка, засліплення, передчуття і неминуча загибель. Ключову роль у трагедії відіграє ігнорування пророцтв і знамень, зокрема слів Кассандри та загибелі Лаокоона. Ці елементи вводять тему фатуму — долі, від якої неможливо втекти, навіть знаючи її. Гомер, хоча і не подає цих подій у «Іліаді», але традиція, що виникла на основі його твору, розвинула цей мотив у подальших міфах. Символічним є і образ «Троянського коня» — він уособлює силу обману, який виявляється сильнішим за воєнну могутність. Відтак, перемога греків поставала не лише як наслідок військової доблесті, а і як результат хитрості, вдаваної благочинності і психологічної гри.

Падіння Трої стало фіналом десятирічної війни. За переказами, місто Іліон було дотла спалене й розграбоване переможцями: цар Пріам загинув від руки ахейського воїна Неоптолема біля вівтаря Зевса, чоловіки-троянці були перебиті, а жінки та діти обернені на невільників [42]. Єлена — головна причина війни — була повернена Менеласом; за гомерівською версією, цар Спарти простив Єлену і забрав назад до Греції, визнавши, що вона діяла під впливом

богів. Грецькі герої розділили між собою трофеї і полонених (знаменитою бранкою стала, зокрема, царівна Поліксена та царівна Андромаха). Після перемоги греки принесли жертви богам на знак подяки, але, за міфом, через надмірну жорстокість під час здобуття міста багато хто накликав на себе гнів небес. Далі настала доба ностосів – «повернень» героїв додому, про що розповідає інший цикл міфів. Як свідчить Гомерова «Одіссея», не всім судилося легко дістатися рідних берегів: Одиссей мандрував морями ще десять років, стикаючись із небезпеками і спокусами, перш ніж повернутися до Ітаки [42].

Інші ж герої загинули на зворотньому шляху або вдома: так, Аякс Малий потонув, зневаживши Посейдона, а Агамемнон був убитий власною женою Клітемнестрою відразу після прибуття в Мікени – цю драматичну історію пізніше відтворив трагик Есхіл у трилогії «Орестея». Менелай з Єленою, згідно з пізнішими джерелами, щасливо повернулися до Спарти і правили там ще довгі роки. Отже, у гомерівському епосі та пов'язаних з ним міфах Троянська війна постає як грандіозний етап героїчної історії: десятирічна облога великого міста, сповнена мужності, страждань і втручання богів, що завершується повним знищенням Трої і визначає долі цілого покоління легендарних героїв.

Таким чином, Гомерова «Іліада» і пов'язаний з нею епічний цикл змальовують Троянську війну як вершину героїчної епохи, зосереджуючись на ключових подіях десятого року конфлікту. Центральною темою стає гнів Ахілла, що кардинально впливає на перебіг бойових дій, призводячи до загибелі Патрокла і повернення Ахілла на поле бою. Кульмінацією поеми є поєдинок між Ахіллом і Гектором, який символізує протистояння двох найвеличніших героїв. Подальші події – загибель Ахілла, підступ із Троянським конем і падіння міста – розкривають завершення війни як наслідок не лише сили, а й хитрості. Після знищення Трої настає трагічна доба повернень, сповнена нових втрат і драм. Отже, Гомеровий епос не лише оповідає про воєнні подвиги, а й висвітлює глибокі людські пристрасті, долю та роль богів у земних справах.

1.3. Роль Троянської війни в культурі Стародавньої Греції

Сюжет Троянської війни посів центральне місце в культурній пам'яті давніх греків, ставши невичерпним джерелом літературного й мистецького натхнення, а також важливим елементом їхнього історичного світогляду. Гомерівські епоси, що розповідають про події та героїв Трої, уже в класичну епоху розглядалися як основа грецького виховання і освіти [27]. Давньогрецький філософ Платон назвав Гомера «першим учителем Еллади», відзначаючи, що саме з його «Іліади» та «Одіссеї» греки черпали уявлення про доблесть, честь, відвагу і моральні взірці. Дійсно, у школах класичного періоду гомерівські поеми складали основу навчання: їх вивчали напам'ять, коментували та наслідували, і через них кожне нове покоління переймало систему цінностей та образи героїчного минулого [27]. Таким чином, легенда про Троянську війну стала невід'ємною частиною колективної свідомості греків, своєрідним «культурним кодом», що об'єднував еллінський світ від Малої Азії до Сицилії.

Поза межами суто літературної традиції, троянський міф відігравав значну роль і в суспільно-політичній думці та історичній пам'яті греків. Давньогрецькі історики часто трактували легендарну війну як перший великий конфлікт між Європою (греками) та Азією (варварським Сходом), фактично як пролог до греко-перських воєн V ст. до н.е [15]. Геродот, аналізуючи причини війни греків з Персією, починає свою «Історію» з оповіді про викрадення Єлени та падіння Трої, натякаючи, що саме через Троянську війну виникла давня «пам'ять про ворожнечу» між азійськими і грецькими народами. В афінському суспільстві класичної доби образ Троянської війни теж набув особливого звучання: афіняни асоціювали себе з переможцями ахейцями, а своїх ворогів (персів та інших «варварів») – з троянцями, які зрештою зазнали поразки. Водночас трагічні обставини взяття Трої слугували для греків пересторогою щодо небезпек ὕβρις (зарозумілості й жорстокості переможця).

У V ст. до н.е., після греко-перських воєн, афіняни увічнили сцену загибелі Трої в мистецтві: на знаменитих метопах Парфенону один із фризів зображував саме епізоди взяття Трої, підкреслюючи зруйнування храмів і насильство над переможеними [15]. Як зауважують дослідники, афіняни проводили паралель між цим міфічним епізодом та реальним спаленням Акрополя персами в 480 р. до н.е., ніби застерігаючи самих себе від повторення подібної жорстокості щодо переможених [15]. Отже, троянський міф служив грекам не лише героїчною сагою, але й історичною алегорією, надаючи глибшого сенсу їхнім власним війнам і перемогам.

Особливо потужного розвитку тема Троянської війни набула в давньогрецькій літературі – передусім у жанрі трагедії. Афінські трагіки V ст. до н.е. неодноразово зверталися до подій і героїв Троянського циклу, знаходячи в них матеріал для роздумів про долю людини, мораль війни та стосунки між переможцями і переможеними. Наприклад, трагедія Есхіла «Агамемнон» зображує криваву розплату в Мікенах по поверненні царя Агамемнона – тим самим показуючи, що навіть тріумф у війні може обернутися трагедією для переможця. Ще більш співчутливий погляд на наслідки війни демонструє Евріпід, який у своїх п'єсах «Троянки» та «Гекуба» дав голос переможеним мешканкам Трої. «Троянки» (415 р. до н.е.), написані Евріпідом невдовзі після нищівного захоплення афінянами острова Мелос, відверто показують страждання жінок Трої, відданих у рабство, і жорстокість переможців-греків [41].

Ця п'єса постає як антивоєнний твір, що викриває безчестя та аморальність насилля над беззахисними – очевидна алюзія на сучасні автору події Пелопоннеської війни. Таким чином, через трагедію давньогрецька культура переосмислювала міф про Трою, надаючи йому гуманістичного виміру: троянські героїні Евріпіда (Андромаха, Гекаба, Кассандра) зображені благородними у своєму горі і часто морально вищими за тріумфаторів-греків. У такий спосіб троянський міф слугував для греків дзеркалом, в якому вони бачили й критикували власне суспільство та поведінку під час війни.

Тема Троянської війни була надзвичайно популярною і в образотворчому мистецтві Стародавньої Греції. Від архаїчного до класичного періоду сотні вазописних сцен і скульптур зображували ключові епізоди троянського циклу, передаючи їх масовій аудиторії мовою образів. Одним із найдавніших матеріальних свідчень популярності цього сюжету є Міконоський вазон (великий рельєфний пітос з о. Міконос, ~675 р. до н.е.), що містить найраніший відомий зображувальний переказ історії про Троянського коня [23]. На цьому вазі у стилі геометрики показано, як воїни вибираються з дерев'яного коня всередині міста – мотив, який ще до Гомера існував у народній традиції і був увічнений у кераміці за кілька десятиліть до виникнення аттичного чорного фігурного стилю. Протягом VI–V ст. до н.е. вазописці зображували майже всі епізоди Троянської війни: суд Паріса, поєдинок Ахілла з Гектором, загибель Трої, жертвоприношення Поліксени тощо. Цікаво, що образи ваз часто доповнюють і варіюють гомерівський текст, відображаючи існування альтернативних версій міфу в усній традиції [32].

Окрім вазопису, сцени троянського циклу прикрашали монументальну скульптуру – від храмових метоп до надгробків. Так, уже згаданий Парфенон в Афінах (440-ві рр. до н.е.) мав скульптурні метопи із сценами взяття Трої, а відомий давньогрецький живописець Полігнот близько 460 р. до н.е. створив знамениту фреску «Іліуперсис» (Зруйнування Трої) у Стої в Афінах, де детально зобразив долю троянців після захоплення міста [15]. Через такі твори мистецтва міф про Троянську війну ставав візуально «присутнім» у повсякденному житті греків, нагадуючи про героїчне минуле на святах, у театральних виставах і навіть удома (через вази). Отже, образи троянського циклу були важливою складовою давньогрецької іконографії, що трансливала цінності та приклади з міфічної давнини.

Вплив Троянської війни на культуру греків проявлявся не лише в мистецтві та літературі, а й у релігійно-ритуальній сфері та політичній ідеології. Багатьох героїв війни греки шанували в статусі героїв-напівбогів, споруджуючи їм святилища та приносячи жертви. Наприклад, культ Ахілла

існував у різних куточках грецького світу: від Фессалії (батьківщини героя) до колоній Північного Причорномор'я, де Ахілла вважали покровителем мореплавців [40]. На узбережжі Чорного моря знаходився острів Левка, присвячений Ахіллу, із храмом та оракулом на його честь, куди вирушали мореплавці помолитися до «білявого Ахілла». Інший приклад – шанування царя Менелая та Єлени в Спарті: у спартанському святилищі Менелайону подружжя героїв вважалося божественними покровителями роду, і їм на честь перемоги в Троянській війні приносили жертви.

В елліністичну добу звернення до троянського міфу набуло також політичного відтінку: монархи та полководці намагалися ототожнити себе з героями епосу. Відомо, що Александр Македонський, розпочинаючи свій східний похід, відвідав руїни Трої у 334 р. до н.е. і вчинив там символічні ритуали [40]. За свідченням Арріана, Александр поклав вінок на могилу Ахілла, вшановуючи його як свого кумира, тоді як його друг Гефестіон увінчав могилу Патрокла. Цей жест підкреслив зв'язок Македонського з героїчною традицією Гомера і був покликаний показати, що новий завойовник Азії наслідує славу ахейців, які колись здобули Трою.

Таким чином, Троянська війна у культурі Стародавньої Греції була далеко не просто давнім міфом – вона стала багатоаспектним феноменом, що пронизував собою літературу, мистецтво, релігію та історичну самосвідомість греків. Через гомерівський епос вона закріпила етичні ідеали й героїчні моделі поведінки, через трагедію – змусила замислитися над моральними наслідками війни, через образотворче мистецтво – візуалізувала славні та повчальні сцени минувшини. Для греків Троянська війна була своєрідним «золотим віком» героїв, до якого вони постійно апелювали, і водночас – джерелом уроків, актуальних для їхнього власного часу. Культурна спадщина троянського міфу виявилася настільки потужною, що пережила античність: вже римляни, успадкувавши цю традицію, виводили свій родовід від троянця Енея, а в добу середньовіччя та відродження троянський цикл ліг в основу багатьох європейських літературних творів. Однак фундамент цієї традиції був

закладений саме у Стародавній Греції, де легендарна Троянська війна стала невмирущим символом героїчної доблесті, трагічної долі і вічної слави.

Висновки до розділу 1

Легенда про Троянську війну має багатовимірне походження, в якому переплітаються міфологічні, усно-епічні й, імовірно, історичні елементи. Вона виникла в межах давньогрецької культурної традиції як спроба пояснити масштабний конфлікт, що, за переказами, почався з викрадення Єлени троянським царевичем Парісом. Хоч події були поетично оброблені у творах Гомера, самі греки сприймали їх як історичну правду, ототожнюючи себе з персонажами епосу. Археологічні розкопки у районі Трої та знайдені хетські документи підтверджують, що в цьому регіоні дійсно мали місце значні збройні сутички у пізньому бронзовому віці. Ці факти дозволяють припустити, що за міфологічними образами приховується певне історичне підґрунтя. Таким чином, Троянська війна – приклад того, як реальні події минулого зберігаються у пам'яті людства через міфи, які водночас зберігають і художню, і пізнавальну цінність.

Поема «Іліада» Гомера та пов'язаний із нею епічний цикл представляють Троянську війну як символ вершини героїчної доби, концентруючи увагу на подіях останнього, десятого року протистояння. Центральним драматичним вузлом стає гнів Ахілла, що визначає розвиток подій, зокрема смерть Патрокла та повернення героя на поле бою. Кульмінацією оповіді виступає поєдинок Ахілла з Гектором – двобій, що втілює боротьбу двох великих героїв, уособлення сили, честі та жертвності. Подальші епізоди – смерть Ахілла, хитрість із Троянським конем і падіння міста – демонструють, що у війні перемагає не лише міць, а й розум. Після здобуття Трої настає трагічний етап «повернень» (ностосів), який приносить героям нові випробування й втрати. Усе це свідчить, що гомерівський епос — не лише розповідь про битви, а

глибоке осмислення людських почуттів, фатуму та втручання богів у долі людей.

У культурі Стародавньої Греції Троянська війна посідала особливе місце, будучи не просто міфом, а багатоаспектним явищем, що пронизувало літературу, мистецтво, релігію та колективну історичну пам'ять. Через гомерівські епоси вона передавала етичні моделі поведінки й героїчні ідеали; через давньогрецьку трагедію – спонукала до роздумів над моральними наслідками війни; через візуальне мистецтво – втілювала у виразних образах славетні сцени минувшини. Для греків ця війна символізувала «золотий вік» героїв – добу, до якої вони прагнули наслідувати й водночас – попередження про небезпеки людської гордині та сліпої долі. Вплив цього міфу виявився настільки сильним, що пережив античність: у Римі він був адаптований як частина імперської ідеології через образ Енея, а в добу Середньовіччя і Відродження став основою численних європейських літературних творів. Проте саме у Стародавній Греції було закладено культурну основу цього міфу, що зробила Троянську війну символом героїзму, страждання й невмирущої слави.

РОЗДІЛ 2. ТРОЯНСЬКА ВІЙНА ЯК ІСТОРИЧНА ПОДІЯ

2.1. Археологічні знахідки у районі стародавньої Трої

Понад дві тисячі років історія Троянської війни сприймалася як напівлегенда, і в реальне існування міста Трої вірили далеко не всі [2]. Ситуація змінилася у другій половині XIX ст., коли німецький підприємець і археолог-аматор Генріх Шліман розпочав пошуки легендарної Трої. У 1871 р. він розпочав розкопки на пагорбі Гіссарлик у Малій Азії, спираючись на описи Гомера та припущення попередників, і зрештою виявив руїни стародавнього міста [7]. Ця знахідка стала поворотною точкою: вперше було археологічно підтверджено, що Троя була реальним поселенням, а не вигаданим місцем із поем Гомера. Фактично Шліман відкрив світу легендарну Іліон, заклавши основу для подальших наукових досліджень давньої Трої.

Археологічна методика Г. Шлімана, однак, була далекою від сучасних стандартів. Як зазначають дослідники, під час розкопок Трої на пагорбі Гіссарлик Шліман діяв нещадно: нашарування міста були «варварськи прорізані гігантською траншеєю без урахування стратиграфії» [8]. Він використовував вибухівку та важку землерийну техніку, аби швидше дістатися глибших шарів, де очікував знайти «гомерівську» Трою [7]. Такий агресивний підхід дозволив йому відкрити значні артефакти, проте водночас спричинив руйнування верхніх шарів міста. Пізніші археологи різко критикували Шлімана за нехтування науковими методами фіксації знахідок, адже його поспішні розкопки пошкодили культурні контексти, які могли б пролити більше світла на історію Трої. Незважаючи на це, Шліманова пристрасть і віра у правдивість «Іліади» дали результат – світ отримав перші матеріальні докази існування Трої.

Серед найвідоміших шліманових знахідок особливе місце посідає так званий «скарб Пріама». У 1873 р. під час розкопок Шліман натрапив на неймовірний за багатством клад: сотні виробів із золота, срібла та бронзи –

чаші, діадеми, намиста, сережки, браслети, зброя та інші коштовності [21]. Вражений Шліман проголосив, що віднайшов скарби царя Пріама, описаного в «Іліаді», і довгий час ця сенсація сприймалася як підтвердження реальності троянських легенд. Однак пізніший аналіз показав, що знайдений «Пріамів скарб» насправді походить з набагато давнішого шару міста. Як з'ясували сучасники Шлімана, цей скарб лежав у землі щонайменше за тисячоліття до гомерівської епохи царя Пріама [13]. Іншими словами, коштовності належали до шару Трої II (близько 2500–2300 рр. до н.е.), тоді як легендарна Троя часів Троянської війни існувала значно пізніше – у пізній бронзовій добі (ймовірно, Троя VI–VII близько 1300–1200 рр. до н.е.) [22]. Шліманова помилка в датуванні скарбу стала застереженням для археологів: вона нагадала, наскільки важливо точно фіксувати стратиграфію знахідок. Водночас сам факт виявлення багатих скарбів засвідчив, що на місці Гіссарлика у різні епохи процвітало розвинене місто, здатне накопичувати значні багатства.

Після сенсаційних відкриттів Шлімана дослідження на Троянському пагорбі продовжилися під керівництвом професійних археологів. Найбільш значущі результати принесла робота німецького архітектора і археолога Вільгельма Дерпфельда, який приєднався до експедиції Шлімана наприкінці 1870-х, а згодом сам очолив розкопки. За результатами досліджень Дерпфельда, було переглянуто початкову інтерпретацію Шлімана: він довів, що виявлене Шліманом укріплене поселення з пожежами (шар Трої II) є надто раннім для гомерівської Трої [22]. Провівши власні розкопки, Дерпфельд відкрив культурний шар Трої VI (близько 1700–1250 рр. до н.е.) і встановив, що саме він найбільш відповідає описам «Іліади» [22]. Троя VI виявилася великим містом: Дерпфельд розкопав рештки потужних оборонних стін товщиною до 5 м, укріплених кількома великими баштами, та виявив руїни палацового комплексу (мегарон) усередині цитаделі [22]. Сліди руйнувань і пожеж у цьому шарі також були наявні, що узгоджувалося зі сценою захоплення міста ворогами. Всі ці знахідки привели дослідника до висновку, що саме Троя VI могла бути тією «Іліон», столицею царя Пріама, про яку

йдеться у Гомера. Відкриття Дерпфельда зміцнило позицію, що легендарна Троя існувала пізніше, ніж гадалося спочатку, і мало не збігалася хронологічно з часом можливого конфлікту ахейців з троянцями.

Наступний етап досліджень, у 1930-х роках, пов'язаний з американським археологом Карлом Блегеном, який застосував ще строгіші наукові підходи і зосередився на пошуках ознак воєнного знищення міста. Блеген поглибив стратиграфічний аналіз Трої і дійшов висновку, що місто Троя VI загинуло, ймовірно, від природної катастрофи (землетрусу), натомість саме наступний шар – Троя VIIa – несе на собі виразні сліди облоги та військового штурму [22]. Розкопки Блегена у шарі VIIa (приблизно 1300–1180 рр. до н.е.) виявили ряд показових знахідок, які дали змогу реконструювати драматичні події кінця існування міста. По-перше, археологи знайшли численні вістря стріл мікенського (грецького) типу, вклинені в залишки оборонних споруд, а також запас каміння, заготовленого оборонцями для метання в нападників [26].

По-друге, у вуличному шарі лежали непоховані людські скелети, що свідчить про раптове знищення мешканців під час нападів. По-третє, великі громадські будівлі того періоду були нашвидкуруч перебудовані на кілька маленьких приміщень – ймовірно, для розміщення кількох родин одночасно, які шукали прихистку за міськими стінами під час облоги [26]. Також зафіксовано сліди потужної пожежі й руйнації: шар чорного попелу покривав залишки будівель і домашнього начиння. Сукупність цих фактів навела К. Блегена на думку, що приблизно в XIII ст. до н.е. Троя VIIa пережила тривалу облогу і була врешті спалена та розграбована нападниками. Вчений ототожнив загибель цього міста з історичним ядром троянського епосу, припустивши, що саме події близько 1250 р. до н.е. могли лягти в основу переказів про Троянську війну.

Археологічні дані кінця бронзової доби вказують на те, що Троя пережила не один, а кілька періодів насильницького руйнування. На думку американського історика Е. Клайна, між приблизно 1300 і 1000 р. до н.е. городище Гіссарлик було зруйноване щонайменше двічі, а можливо, і тричі

[37]. Цей висновок базується як на свідченнях грецької писемної традиції (що згадує кілька окремих «троянських воєн»), так і на матеріальних знахідках, які відображають різні епізоди руйнації міста [37]. Зокрема, археологи фіксують сліди пожеж і нападів у шарах Трої VI, Трої VIIa і подальших поселеннях на цьому місці. Хоча неможливо вказати на один-єдиний конфлікт, який повністю відповідав би гомерівському епосу, накопичені докази дозволяють стверджувати, що у пізньому бронзовому віці в Трої дійсно відбувалися воєнні зіткнення. Таким чином, під легендарною «Троянською війною» може приховуватися конгломерат кількох історичних воєн, пам'ять про які трансформувалася в єдиний епічний сюжет. Археологія підтверджує наявність реального зерна правди в основі гомерівського епосу: Троя була неодноразово втягнута у військові конфлікти, які залишили свій слід у культурному шарі міста.

Попри багатство знахідок, деякі знамениті епізоди троянського циклу не мають прямих археологічних підтверджень. Наприклад, легендарний «Троянський кінь» залишається міфом з точки зору матеріальних свідчень: жодних решток дерев'яної конструкції чи сховищ для воїнів на місці Трої не виявлено [9]. Античні тексти самі натякають на символізм цього образу – відомо, що Гомер у «Іліаді» взагалі не згадує коня, а найраніший детальний опис дерев'яного коня з'являється лише у римській поемі «Енеїда» [9]. Тож науковці припускають, що «троянський кінь» міг бути пізнішою вигадкою або алегорією, наприклад, образом облогової машини чи підступного військового маневру, а не реальним об'єктом. Натомість інші археологічні знахідки підтверджують історичну основу падіння Трої, описаного в міфах. Розкопки на Гіссарлику виявили потужні укріплення та сліди нищівних пожеж і руйнувань, що цілком відповідає картині насильницького захоплення міста ворогами [9]. Таким чином, хоч прямих доказів існування дерев'яного коня немає, матеріальні свідчення облоги та штурму Трої добре узгоджуються з основним змістом гомерівської розповіді.

Археологічна Троя постає перед нами багатошаровим городищем, що неодноразово переживало періоди розквіту і занепаду. Науковці виділяють щонайменше десять основних шарів поселення, позначених як Троя I, II, ..., IX (загальноприйнята нумерація Шлімана — Блегена), а найновіші дослідження додали ще більш ранній шар, умовно названий Троя 0 [10]. Згідно з сучасними даними, найдавніше поселення на цьому місці виникло близько 3500 р. до н.е., тобто місто Троя було засноване на 600 років раніше, ніж вважалося донедавна [10]. Відтоді протягом трьох з половиною тисячоліть (3000 р. до н.е. — 1300 р. н.е.) на пагорбі Гіссарлик існували людські поселення різних епох. Кожне з них нашаровувалось на руїнах попереднього, утворюючи штучний пагорб (тепе) заввишки близько 30 м [1]. Археологи встановили, що Троя неодноразово руйнувалася і відбудовувалася — як внаслідок воєн та пожеж, так і через стихійні лиха (наприклад, землетруси). Така стратиграфічна картина узгоджується з античними джерелами, які згадують про неодноразові війни за Трою, і підтверджує довготривалу історію цього міста від ранньобронзової доби до часів Візантійської імперії.

Одним із найважливіших підсумків понад 150 років досліджень на Гіссарлику стало усвідомлення справжніх масштабів троянського міста. Ранні розкопки зосереджувалися переважно на акрополі (укріпленій цитаделі) Трої, але нині доведено, що навколо цитаделі простягалася велике нижнє місто. За даними недавнього німецького проекту під керівництвом проф. Е. Перніки, в бронзовому віці територія Трої VI–VII не обмежувалася фортечними стінами, а охоплювала значно більший простір поза ними [1]. Так, у 2010 р. поблизу Трої археологи виявили фрагменти оборонних укріплень, що знаходилися за межами акрополя. Було розкопано глибокий рів, вирубаний у скелі, протяжністю близько 1 км, а також південну міську браму завширшки 5 м, розташовану приблизно за 300 м на південь від основної фортеці [1]. Цей комплекс укріплень, датований близько 1300 р. до н.е., чітко вказує на існування масштабного нижнього міста, захищеного ровом та стінами. У південно-східному секторі дослідники також розкопали залишки вулиць і

житлово-господарських споруд: збереглися фрагменти стін будинків, мощені дороги, ями для зберігання зерна і навіть велика глинобитна піч. Ці знахідки підтвердили, що район за межами цитаделі був заселений у період приблизно 1700–1100 рр. до н.е. (від пізньої Трої VI до кінця Трої VII) [1]. Таким чином, сучасна археологія довела, що легендарна Троя була велетенським міським центром свого часу, що складається з акрополя і обширного передмістя, оточеного фортифікаціями.

Підтвердження існування нижнього міста з'явилося завдяки розвідкам кінця XX – початку XXI ст. Як зазначає керівник нинішніх розкопок Рюстем Аслан, ще донедавна деякі дослідники сумнівалися, чи відповідає пагорб Гіссарлик описам Гомера, проте роботи М. Корфмана остаточно довели наявність пізньобронзового «великого міста» поза межами цитаделі [14]. Німецький археолог Манфред Корфман, очолюючи тривалий міжнародний проект (1988–2005 рр.), застосував новітні методи (геомагнітну зйомку, шурфи у околицях тощо) і виявив, що навколо укріпленого пагорба простягалися регулярні квартали поселення та інфраструктура, яка раніше не була відома [26].

Зокрема, було відкрито залишки вуличної мережі та систему водопостачання: тунель, прорізаний у скелі, що постачав воду з джерела до міста. Кульмінацією стало відкриття оборонного рову (приблизно 2 м завглибшки і 4 м завширшки) по периметру нижнього міста [26]. За даними Корфмана, цей рів окреслював межі поселення, яке за розмірами було вдесятеро більше, ніж вважалося раніше. Оцінки чисельності населення Трої переглянуто у бік збільшення: тепер припускають, що на зламі II тис. до н.е. в обнесеному валом місті проживало не менш як 5–10 тисяч осіб [26]. Виявлено також артефакти, що вказують на далекі торговельні зв'язки Трої: так, неподалік Південних воріт знайдено мінійську печатку критського виробництва з лувійським (хеттським) ієрогліфічним написом. Ця знахідка підтверджує культурні зв'язки міста з цивілізаціями Егейського світу та Малої Азії, вписуючи Трою в ширший політичний контекст. Справді, писемні

джерела хеттів згадують державу Вілуса (Wilusa) на північному заході Анатолії – ідентифікація Трої з Вілусою тепер підкріплена як географічно, так і матеріально.

Археологічні дослідження у Трої тривають і дотепер, постійно доповнюючи нашу картину життя цього легендарного міста. Нові розкопки зосереджені як на бронзовому віці (пошук додаткових свідчень Троянської війни), так і на наступних епохах – від еоліської колонії Іліону до римського міста, що існувало на цьому місці. Кожне відкриття додає штрихів до образу Трої як культурного та торговельного центру, стратегічно розташованого на перетині Сходу і Заходу. Як підкреслює В. Отрощенко, Троя є не тільки перлиною археології Туреччини, але й однією з підвалин світової культурної спадщини – своєрідним маяком крізь глибини тисячоліть [5]. Її археологічне відкриття показало, що міфи можуть мати реальну історичну основу, а матеріальні знахідки здатні перетворити легенду на науково доведений факт. Таким чином, результати понад столітніх розкопок у районі стародавньої Трої переконливо довели: за поетичним епосом про Троянську війну стоїть справжня велика цивілізація бронзової доби, пам'ять про яку збереглася у віках завдяки і археології, і слову поета.

Таким чином, археологічні дослідження у районі пагорба Гіссарлик переконливо довели, що легендарна Троя справді існувала як велике укріплене місто бронзової доби. Відкриття Генріха Шлімана започаткувало тривалий науковий процес, який із часом виявив не лише цитадель, а й розгалужене нижнє місто з оборонними ровами, вулицями та інфраструктурою. Результати розкопок свідчать про те, що Троя неодноразово зазнавала руйнувань – серед них і воєнних, що потенційно відображені у гомерівському епосі. Особливо значущим є шар Трої VIIa, де зафіксовано сліди облоги, пожеж і різанини, що узгоджується з описами падіння міста. Хоча деякі епізоди, як-от «Троянський кінь», не мають прямих археологічних підтверджень, загальна картина підтверджує історичне підґрунтя міфу. Отже, археологія перетворила Трою з

поетичного символу на реальний об'єкт наукового пізнання, що вкорінився у світову культурну спадщину.

2.2. Історичні гіпотези про причини та хід війни

Троянська війна впродовж століть розглядалася як напівлегендарна подія, однак сучасні вчені намагаються виділити її реальне історичне підґрунтя. Більшість дослідників сходяться на думці, що конфлікт між ахейською Грецією та Троєю мав раціональні причини геополітичного характеру. Зокрема, Мікенське царство прагнуло панувати в Егейському регіоні, і на заваді цьому стояла багата і стратегічно розташована Троя [11]. Троянське місто контролювало важливі морські торговельні шляхи між Егейським і Чорним морями, тому підкорення Трої відкривало ахейцям шлях до торговельної гегемонії. Відповідно, історики вважають, що головною причиною війни було суперництво за контроль над маршрутами міжнародної торгівлі та вплив у Західній Анатолії.

У давньогрецькій міфологічній традиції причиною Троянської війни називають любовний конфлікт – викрадення прекрасної Єлени Парісом, царевичем Трої, що образило гідність спартанського царя Менелая. Однак ще античні історики прагнули раціоналізувати ці перекази і сумнівалися в буквальному викладі подій. Геродот висловлював думку, що насправді Єлена після викрадення опинилася в Єгипті під опікою фараона Протея, і троянці навіть повідомляли про це грекам, намагаючись запобігти нападові. Грецькі вожаки, за Геродотом, не повірили цим словам і продовжували облогу, воюючи фактично за примарну мету. Таким чином, вже у V ст. до н.е. формувалося розуміння, що легендарний привід (викрадення Єлени) міг бути лише приводом, тоді як справжні причини війни слід шукати в площині політичних і економічних інтересів держав того часу. Сучасна історична наука продовжує цю традицію критичного аналізу, відділяючи символічні мотиви міфу від реальних чинників конфлікту.

Археологічні відкриття надали вагомі аргументи на користь історичності Троянської війни. Генріх Шліман, розпочавши розкопки на пагорбі Гіссарлик у Малій Азії, виявив руїни великого міста там, де за «Іліадою» знаходилася Троя. Спочатку наукова спільнота скептично поставилася до тверджень Шлімана, вважаючи їх спекуляцією, проте зрештою було визнано, що він ототожнив правильне місце – легендарна Троя дійсно існувала і була знайдена. Відкриття Трої змінило погляд на гомерівський епос: якщо раніше «Іліаду» сприймали лише як поетичну вигадку, то після Шлімана історики заговорили про можливий реальний прототип війни ахейців і троянців. Поступово утвердилася думка, що міфічна розповідь Гомера могла базуватися на спогадах про справжній збройний конфлікт кінця бронзової доби, хоч і прикрашений легендами. Таким чином, завдяки археології міф про Троянську війну перейшов з розряду суто літературного сюжету до предмету історичного дослідження.

Подальші археологічні дослідження дозволили детальніше окреслити характер цього конфлікту. У 1930-х роках розкопками шару Троя VIIа керував американський археолог Карл Блеген, який виявив переконливі сліди воєнного лихоліття. Знайдено залишки зруйнованих будівель зі слідами пожежі, нерозподілені поховання людей, а в стінах – бронзові наконечники стріл мікенського типу [22]. Така картина свідчить про тривалу облогу міста і його насильницьке захоплення: мешканці ховалися по кімнатах, обороняючись до останнього, але зрештою місто було спалене, а загиблі не поховані належним чином. Блеген датував руйнування Трої близько 1250 р. до н.е., пов'язуючи його саме з тим легендарним походом ахейців, що ліг в основу «Іліади». Хоча ці археологічні дані не можуть розповісти всі подробиці війни, вони підтверджують сам факт воєнного зіткнення і наявність облоги, надавши історикам матеріальні докази реальності подій, оспіваних Гомером.

Значний внесок у вивчення причин війни зробили пізніші міжнародні експедиції до Трої, що тривали з кінця XX ст. Зокрема, розкопки під керівництвом німецького археолога Манфреда Корфмана (Тюбінгенський

університет) суттєво змінили уявлення про масштаби та статус міста. Корфман відкрив так зване нижнє місто за межами акрополя Трої, оточене потужним ровом та, ймовірно, стіною, що збільшило оцінку площі міста до ~20 гектарів із населенням до 7–10 тисяч мешканців [33]. Виходячи з цього, дослідник зробив висновок, що Троя була важливим торговельно-політичним центром, який збагачувався за рахунок контролю над шляхами з Егейського моря до Чорного. На думку М. Корфмана, саме прагнення оволодіти цими вигідними торговими маршрутами стало справжнім мотивом ахейського походу, тоді як викрадення Єлени було лише легендарним приводом [33]. Цю гіпотезу підтримав ряд науковців, адже вона узгоджується з археологічною картиною: Троя займала стратегічне положення при вході до Дарданелл, теоретично могла стягувати мито з кораблів і контролювати торгівлю між Європою та Азією, що робило її природною ціллю агресії ахейців у разі боротьби за гегемонію в регіоні.

Альтернативна наукова версія пов'язує Троянську війну з ширшим контекстом занепаду цивілізацій наприкінці бронзового віку. Згідно з дослідженням істориків Стародавнього Сходу, приблизно за правління хеттського царя Тудхалії IV (кінець XIII ст. до н.е.) розпочалася експансія балканських племен, передусім ахейців, в Малу Азію – подія, відома як «Троянська війна». Існує гіпотеза, що цей напад був одним із проявів великого міграційного руху так званих «народів моря», які спустошували країни Східного Середземномор'я наприкінці XIII – на початку XII ст. до н.е. Ахейський похід на Трою міг бути частиною цього катаклізму: внаслідок тривалої облоги місто Іліон було захоплене і зруйноване, а Хеттська держава, втративши васальну Трою як форпост і зіткнувшись з іншими ударами «народів моря», опинилася перед загрозою, яку вже не могла відвернути [38]. Таким чином, за цією гіпотезою Троянська війна постає як епізод загального бронзового колапсу, що супроводжувався загибеллю великих держав того часу. Вона вписується в ланцюг подій, які призвели до краху кількох цивілізацій

близько 1200 р. до н.е., – серед них падіння Трої було одним із ключових моментів.

Деякі дослідники висувають припущення, що легендарна «десятирічна облога» могла насправді складатися з кількох військових кампаній. Зокрема, американський історик Роберт Дрюс вважає, що ахейські загони спершу здійснювали окремі напади на троянську державу, а згодом об'єдналися в єдину коаліцію під проводом могутнього володаря для вирішального удару. Така координація сил могла бути зумовлена як довготривалим опором Трої, так і ослабленням її союзників (насамперед хеттів) унаслідок внутрішніх криз і зовнішніх вторгнень.

Отже, Троянська війна, ймовірно, не була безперервною десятирічною битвою у буквальному сенсі, а являла собою серію періодичних облог і сутичок, пам'ять про які злилася в єдиний епічний наратив. Такий погляд пояснює, чому археологічно фіксуються сліди кількох руйнівних подій у Трої (можливо, навіть два послідовні руйнування різних шарів міста), і чому Гомерів епос настільки насичений окремими епізодами боїв, що могли б відповідати різним фазам конфлікту. Існують також неортодоксальні гіпотези щодо характеру воюючих сторін у цій війні. Наприклад, італійський археолог Луїджі Годарі (Louis Godart) висловив думку, що Троянська війна фактично була внутрішнім конфліктом у середовищі самих ахейців. Згідно з його гіпотезою, троянська правляча верхівка могла належати до мікенської аристократії, яка раніше освоїла регіон Троади, тож протистояння греків і троянців було по суті боротьбою двох споріднених народів [28].

У «Іліаді» справді простежується культурна близькість ворогуючих таборів: і ахейці, і троянці шанували спільних богів, розмовляли практично однією мовою, носили подібний військовий одяг і мали спільні імена. Як зазначає Луїджі Годарі, навіть герой-троянець Гектор носить ім'я грецького походження, що може свідчити про ахейське коріння троянської знаті. Ці факти дозволяють трактувати Троянську війну не як міжетнічну, а як громадянську війну в межах одного ширшого етносу, де Троя була однією з ахейських

держав, яка вступила в конфлікт із коаліцією інших ахейських царів. Окремо слід згадати гіпотези, що виходять за рамки традиційної науки і пропонують нестандартне тлумачення троянських подій. Однією з найрезонансніших була версія швейцарського геоархеолога Еберхарда Цанггера, висунута в 1990-х роках. На думку Цанггера, легендарний острів Атлантида у платонівському міфі та місто Троя – це той самий об’єкт, а отже, Троянська війна могла бути відгомом реального конфлікту, який ліг в основу оповіді про війну атлантів з греками [9]. Дослідник вказував на певну схожість описів у діалогах Платона про Атлантиду з географічним розташуванням та обставинами загибелі Трої, припускаючи, що пізні античні перекази переплели дві традиції в одну. Втім, ця гіпотеза не знайшла підтримки у науковому середовищі: більшість істориків і археологів вважають співставлення Трої з Атлантидою бездоказовим і надто спекулятивним. Хоча такі нетрадиційні версії і привертають увагу публіки, вони радше підкреслюють унікальний статус Троянської війни в світовій культурі, ніж пропонують реальну альтернативу усталеним науковим поглядам.

Попри різноманіття гіпотез, нині встановлено базові історичні факти щодо Троянської війни. По-перше, наприкінці XIII – на початку XII ст. до н.е. в районі Трої дійсно відбувалися воєнні зіткнення, кульмінацією яких стало знищення міста Іліона ахейським військом. По-друге, причини цього конфлікту лежали в площині боротьби за стратегічні переваги – контроль над торгівлею і територіальний вплив – хоча пізніше в народній пам’яті вони трансформувалися в романтизовану легенду про викрадення царівни. Як зазначає британський історик, легенда про Троянську війну стала одним із наріжних міфів античності, але конкретні масштаб і характер історичної війни лишаються предметом наукових дискусій [31]. Археологічні руїни Трої, розкопані на пагорбі Гіссарлик, містять багатошарові залишки міст, що ілюструють тривалий розвиток цього центру і кілька його руйнувань, проте інтерпретація цих даних не однозначна. Вчені продовжують аналіз писемних джерел хеттів і єгиптян, співставляючи їх з гомерівським епосом, аби точніше

зрозуміти хід подій. Отже, Троянська війна в історичному сенсі постає як реальний великий військовий конфлікт пізньої бронзової доби, який пізніше був відображений і перебільшений у героїчному епосі, що поєднав у собі як зерна істини, так і поетичну вигадку. Ключовим для сучасної історичної науки є продовження критичного підходу – виокремлення фактів із пласту міфів, аби остаточно з'ясувати, де пролягла грань між міфом і реальністю у відомій історії про падіння Трої.

Таким чином, історичні гіпотези переконливо свідчать, що Троянська війна могла мати реальне підґрунтя як масштабний збройний конфлікт між ахейською Грецією та Троєю наприкінці бронзової доби. Сучасні дослідники вбачають причини війни не у романтичному викраденні Єлени, а в боротьбі за контроль над стратегічними торговельними маршрутами та політичним впливом у регіоні. Археологічні знахідки, зокрема сліди руйнування шару Троя VIIa, підтверджують факт насильницького знищення міста близько 1250 р. до н.е., що збігається з датами, припущеними для війни. Гіпотези Корфмана, Блегена та інших учених доводять, що Троя була потужним містом, здатним привернути увагу агресивної мікенської коаліції. Деякі теорії також вказують на зв'язок війни із загальним занепадом цивілізацій Східного Середземномор'я. Отже, Троянська війна – це не лише міфологічна сага, а й відображення реального історичного конфлікту, який залишив слід у пам'яті людства.

2.3. Проблема співвідношення міфу і реальності

Троянська війна здавна належить до тих історичних епізодів, де межа між легендою і дійсністю є особливо тонкою. Ця подія відома передусім з епічних поем Гомера, які насичені міфологічними мотивами: в них боги безпосередньо втручаються в хід війни, а герої наділені напівбожественною славою. Водночас результати археології надали цій історії несподівано реальних обрисів. Як показали розкопки Г. Шлімана у 1873 році, стародавнє

місто Троя справді існувало і загинуло у вогні, що відповідало античним описам. Однак питання, чи відбувся саме той масштабний конфлікт ахейців з троянцями, який оспівав Гомер, залишається відкритим. Деякі дослідники вважають, що окремі згадки у хетських письмових джерелах можуть відображати реальні події пізньої бронзової доби, які згодом перетворилися на легенду про Троянську війну. На думку американського археолога К. Блегена, накопичені археологічні та історичні дані достатні, щоб упевнено стверджувати реальність війни за Трою [44]. Досліджуючи руїни на Гіссарлику в 1930-х роках, К. Блеген дійшов висновку, що «не може більше бути сумнівів», що в тринадцятому столітті до н. е. справді сталася велика військова сутичка, в якій коаліція ахейських (мікенських) царів виступила проти народу Трої. У своїй праці він наголошував, що згуртований похід ахейців під проводом верховного вождя цілком узгоджується як з гомерівською традицією, так і з виявленими на місці Трої слідами облоги.

Ця впевнена оцінка відображала оптимізм частини науковців середини ХХ століття, які бачили в гомерівському епосі історичне зерно. Аргументом на користь позиції Блегена були й культурні паралелі: укріплене городище Трої мало стратегічне значення та могло бути природним об'єктом для нападу ахейців, що прагнули контролювати торгові шляхи. Таким чином, уже понад пів століття тому було висунуто думку, що гомерівський епос є по суті відгомонам справжньої війни, зафіксованої археологією. Не менш важливим аспектом є залучення позагрецьких писемних джерел, які проливають світло на історичне підґрунтя троянського сюжету.

Нещодавно оприлюднені дані, здобуті міжнародною командою під керівництвом Мікеле Б'янконе, демонструють переконливі зв'язки між хетськими архівами та подіями, відомими з гомерівського епосу. Зокрема, розшифрована глиняна табличка містить царський лист, в якому згадується напад воєначальника на ім'я Аттаршія на країну Таруїша – назву, що разюче нагадує Трою (хетське Таруїша співзвучне з грецьким Іліон). У тому ж документі вміщено лувійський поетичний уривок про знищення міста Вілуса,

що його дослідники співвідносять із Троєю, – причому ритміка і мотиви цього уривку перегукуються з початковими рядками «Іліади». На думку науковців, подібність лувійського тексту («Гнів о боже, оспівай...») до гомерівського епосу свідчить про існування вже у хетсько-лувійському середовищі усної традиції про загибель великого міста. Ці писемні свідчення з Анатолії підтверджують, що пам'ять про конфлікт навколо Трої збереглася не лише в грецьких міфах, а й у документах сусідніх народів бронзової доби.

Окремої уваги заслуговує легендарний епізод з «троянським конем», який уособлює ту прірву між міфом і реальністю, що виникає при інтерпретації Троянської війни. У гомерівській «Іліаді» цей образ, щоправда, безпосередньо не фігурує – докладно історію дерев'яного коня розповідає пізніше Вергілій – але в масовій свідомості саме кінь став символом падіння Трої. Як припускає оксфордський класик Арманд Д'Ангур, «троянський кінь» у буквальному сенсі є плід уяви поетів, тобто метафоричний образ, що виник на основі реальних облогових машин [16]. На думку А. Д'Ангурса, археологічні докази підтверджують факт знищення Трої пожежею, але не існування гігантської дерев'яної статуї; ймовірно, давні облогові вежі чи тарани, обшиті мокрими кінськими шкурами для захисту від вогню, послужили прообразом «коня» у міфі [16]. Таким чином, пояснення Д'Ангурса зводиться до того, що поетична вигадка могла метафорично відобразити застосування інженерної хитрощі у війні.

Даний приклад показує, як реалії військової техніки бронзової доби трансформувалися в уяві поколінь у легендарний образ, що пережив століття і став невід'ємною частиною міфу про Трою. Попри скептичне ставлення більшості істориків до буквального існування «троянського коня», окремі дослідники намагаються віднайти його матеріальні сліди. Так, група археологів під керівництвом

Попри скептичне ставлення наукової спільноти, декому з дослідників вдалося віднайти потенційні артефакти, що напрочуд перегукуються з міфом. Так, група археологів з Бостонського університету під керівництвом Кріса

Вілсона та Крістін Морріс заявила про виявлення на пагорбі Гіссарлик залишків великої дерев'яної конструкції, датованої методом радіовуглецю приблизно XII–XI ст. до н. е [26]. Зазначені дати збігаються з часовими рамками, в які давні джерела поміщають Троянську війну, а розміри й конфігурація знайдених ялинових дощок (деякі завдовжки до 15 м) дивовижно нагадують опис «хитрого дара данайців. Дослідники повідомили, що фрагменти деревини знайдено безпосередньо на території укріпленого міста, ототожненого з троянським Іліоном. На думку авторів відкриття, така знахідка може бути рештками самого легендарного «троянського коня», якого греки використали для захоплення міста. Ба більше, повідомляється про знайдення поруч пошкодженої бронзової таблички з присвятою богині Афіні – подробиці, згадані в пізньоантичних переказах – що ще більше переконує ентузіастів у автентичності цієї сенсації. Хоча до подібних тверджень багато вчених ставляться з пересторогою, сам факт таких пошуків і відкриттів підкреслює, наскільки сильно міф про Трою впливає на інтерпретацію археологічних реалі.

Зважаючи на складність переплетення джерел, чимало сучасних істориків закликають обережно підходити до питання історичності Троянської війни. Як зауважує американський археолог і дослідник Е. Клайн, наразі відомо про декілька військових конфліктів кінця XIII ст. до н. е., жоден з яких, утім, не може бути однозначно ідентифікований як саме «та» Троянська війна [20]. На думку Е. Клайна, літературні та матеріальні джерела не узгоджуються настільки, щоб підтвердити існування єдиної масштабної війни, точно відповідної гомерівському епос. Він підкреслює, що гомерівські поеми формувалися протягом століть усної традиції, тож їхня мета полягала радше у славленні героїчного минулого, ніж у фіксації хронікальних факті [20]. Внаслідок цього нині ми бачимо лише відбитки реальності: археологія підтвердила існування міста Трої та загибель декількох культурних шарів, але сам Гомерівський сюжет є синтезом різних спогадів і художніх вимислів. Такий погляд спонукає ставитися до епосу як до історичного джерела з

обережністю, розрізняючи, де в ньому «зерно» реальних подій, а де – «плевели» поетичної фантазії.

Дискусія про співвідношення міфу і реальності охоплює навіть питання географії троянських подій. Альтернативну версію місцезнаходження легендарної Трої запропонував, зокрема, австрійський письменник, який спричинив нову хвилю суперечок у наукових кола [37]. На його думку, давній Іліон слід шукати не на північному заході Малої Азії, а в Кілікії на межі з Сиріє. Ця гіпотеза вступає в конфлікт із загальноприйнятими уявленнями, адже суперечить і Гомеровим вказівкам на топографію Трої, і хетським джерелам, що пов'язують Вілусу (Трою) саме з Троадою. Більшість дослідників піддає такі твердження різкій критиці, вважаючи їх псевдонауковими, проте сам факт появи подібних теорій показовий. Він свідчить про те, що образ Троянської війни досі не вкладається у цілком усталені рамки академічної історії, залишаючи простір для припущень та інтерпретацій. І хоча археологія, здавалось би, чітко вказала на Гіссарлик як місце Трої, легендарний Іліон продовжує «мандрувати» в уяві дослідників, якщо ті намагаються сумніватися в традиційних локалізаціях.

Натомість чимало фахівців класичної доби останнім часом більш оптимістично дивляться на можливість видобути історичні факти з гомерівського міфу. Наприклад, німецький філолог Й. Латац переконаний, що зібрані наразі дані все більше схиляють терези на користь реальності Троянської війн. За його оцінкою, «кількість доказів, що вказують саме в цьому напрямі, вже майже приголомшлива», причому їх стає більше з кожним новим відкриття [30].

Й. Латац відзначає, що археологічні знахідки у Трої, свідчення з хетських архівів про Вілусу та аххіява (ахейців), а також результати розкопок мікенських центрів разом утворюють дедалі переконливішу картину. На думку вченого, епос Гомера можна розглядати як своєрідну «ушкоджену історію», в якій реальні події пізньої бронзової доби відбилися у спотвореному, але впізнаваному вигляді [30]. Оптимістична позиція Й. Латаца відображає

тенденцію частини сучасних дослідників довіряти античній традиції більше, ніж це було прийнято в попередні десятиліття, сподіваючись, що подальші інтерпретації та відкриття ще більше наблизять нас до розуміння справжнього ходу Троянської війни [30]. Категорично протилежну точку зору займає інша група вчених, що трактують троянський епос виключно як плід фантазії. Приміром, історик із Тюбінгенського університету Франк Кольб стверджує, що сюжет Трої є цілковито міфічним і не має під собою фактаж [38]. За його висновками, ані велика облога, ані саме велике місто-держава Іліон у формі, змальованій Гомером, ніколи не існували – це літературні вигадки, складені задля звеличення легендарного минулого.

Ф. Кольб гостро критикував свого часу керівника розкопок у Трої М. Кофмана та його однодумців, звинувачуючи їх у «міфологізації» знайдених матеріальних залишків Трої та перебільшенні її ролі у торгівлі і політиці тогочасного світу. На думку Кольба, археологічні докази руйнувань на Гіссарлику можна пояснити й локальними конфліктами чи стихійними лихами, не обов'язково масштабною війною ахейців проти троянців. Такий скептичний підхід є корисним нагадуванням про межі наших знань: поки що не знайдено жодного прямого письмового свідчення про легендарну облогу, і «Троянська війна» залишається для нього радше поетичним міфом, ніж історичним фактом. Полеміка між прибічниками і противниками історичності Трої, яку яскраво уособлюють М. Кофман і Ф. Кольб, віддзеркалює більш загальну проблему – складність відділення історії від міфу у випадку подій настільки віддалених епох. Варто зазначити, що археологія все ж надала об'єктивні матеріальні свідчення на користь того, що в районі Трої відбувалися воєнні зіткнення [32].

Згідно з даними розкопок Г. Шлімана, на рівні культурного шару, ототожнюваного з пізньобронзовою Троєю (так звана Троя VIIa), виявлено сліди масштабної пожежі та руйнувань, які могли бути спричинені облогою】. Відомо, що місто на пагорбі Гіссарлик було оточене потужними мурами і наприкінці XIII ст. до н. е. пережило катастрофічне знищення – ці факти добре

узгоджуються з хронологічними межами міфічної війни. Хоча самі по собі обвуглені залишки та зруйновані укріплення не вказують на конкретних нападників, вони підтверджують реальність воєнного конфлікту, який стався у зазначений період. Показово, що відкриття Трої повернуло довіру до гомерівської традиції: як зазначає Василь Павлов, до 1870-х років багато хто сприймав «Іліаду» лише як красиву казку, аж доки «божевільний учений» Шліман не довів існування Трої та Мікен і тим самим «міф Гомера підтвердився» [33].

Відтоді міф про Троянську війну уже не може розглядатися винятково як фантазія – адже розкопані артефакти (від залишків укріплень до зброї) реально відображають багато деталей, згаданих у епосі. Таким чином, наука поступово віднаходить фактологічний фундамент під легендою, навіть якщо повний збіг із гомерівською розповіддю відсутній. Український історик Василь Павлов особливо наголошує, що в основі навіть найфантастичнішого міфу завжди лежить певна правда. Аналізуючи приклад Троянської війни, В. Павлов відзначає, що відкриття Шлімана кардинально змінило погляд на цю історію: виявилося місто, дуже схоже на гомерівський Іліон, та знайдено численні артефакти, які збігалися з епосом (хоч і не стовідсотково) [29]. На думку дослідника, хоча не всі деталі збігаються, сама поява таких збігів доводить, що «міф Гомера підтвердився», тобто легенда про Трою виявилася позитивним, правдивим міфом, що виріс з реальних подій.

Фактично, матеріальні рештки Трої та Мікен засвідчили історичне підґрунтя гомерівських оповідей: ті самі міста, герої та сцени битв мали прототипи в дійсності. В. Павлов робить висновок, що тривале збереження в народній пам'яті сюжету про Троянську війну було б неможливим, якби за ним нічого не стояло – отже, міф виник як відлуння конкретних подій. Такий підхід, поділюваний багатьма істориками, спрямований на пошук раціонального зерна всередині легенди та демонструє, що міф і історія не взаємовиключні, а можуть перебувати у відношенні «форма і зміст», коли реальні факти переосмислені у символічний спосіб. Зрештою, у питанні «міф чи реальність» стосовно

Троянської війни дедалі очевиднішим стає, що цілковитої відповіді наразі немає, але й заперечувати історичну основу міфу теж важко. До подібного збалансованого погляду схиляється відомий британський історик Майкл Вуд, який підсумовує, що саму Троянську війну як історичний факт наразі *«неможливо остаточно довести, але й неможливо відкинути» [16]. На думку М. Вуда, наявні археологічні й текстові дані залишаються непереконливими для повної реконструкції війни, описаної Гомером, проте сукупність цих даних і близькість їх до гомерівського сюжету роблять припущення про реальність конфлікту в районі Гіссарлика цілком вірогідні [16]. Дослідник зауважує, що майбутні знахідки – скажімо, випадково перекладений архівний клинопис чи нові археологічні відкриття – можуть у будь-який момент надати бракуючі докази, здатні перетворити гіпотезу на доказану історичну подію. У сучасному ж стані знань Троянська війна постає як унікальний синтез міфу та реальності: з одного боку, ми маємо епос, наповнений богами та героями, з іншого – руїни міста і фрагменти літописів сусідів, що натякають на справжню трагедію давнього світу. Така двоїстість, попри всі зусилля істориків, зберігається і донині, роблячи Троянську війну одним із найзагадковіших і найцікавіших сюжетів на стику міфології та історії.

Отже, проведений аналіз показує, що міф про Троянську війну має під собою реальне історичне підґрунтя, однак його конкретні параметри й перебіг залишаються предметом наукових дискусій. З одного боку, археологічні та писемні джерела (від розкопок Шлімана до хетських табличок) підтвердили існування Трої та вказують на серйозні збройні конфлікти в зазначений час. З іншого боку, повна відповідність гомерівського епосу реальності не простежується: очевидно, що Героїчний епос відобразив події дуже віддалено, прикрасивши їх міфологічними деталями. Проте відкидати сам факт війни між ахейцями та троянцями наразі немає підстав – швидше можна говорити про те, що гомерівська традиція «змішала» в собі декілька різних історичних епізодів та з плином часу міфологізувала їх. Виходячи з цього, проблема співвідношення міфу і реальності у випадку Троянської війни розв'язується у

визнанні наявності в міфі істотного історичного ядра при одночасному розумінні, що форма донесення цього ядра до нас є поетичною та легендарною. Як влучно зазначив М. Вуд, питання про правдивість Троянської війни залишається відкритим, але сама легенда настільки глибоко вкорінена у культурну пам'ять і підтверджена рядом фактів, що повністю відкидати її як вигадку неможливо. Таким чином, Троянська війна постає прикладом того, як великий міф може бути відображенням великої історії – нехай і заломленої у дзеркалі часу та поезії.

Висновки до розділу 2

Археологічні дослідження в районі пагорба Гіссарлик переконливо довели, що легендарна Троя дійсно існувала як велике укріплене місто пізньої бронзової доби. Відкриття Генріха Шлімана поклало початок тривалому науковому процесу, результатом якого стало виявлення не лише цитаделі, а й обширного нижнього міста з укріпленнями, вулицями та інфраструктурою. Матеріальні свідчення засвідчують, що Троя неодноразово зазнавала руйнувань, зокрема й воєнного характеру, які цілком можуть бути відображені у гомерівському епосі. Найбільш показовим є шар Трої VIIa, де археологи зафіксували ознаки облоги, пожежі та загибелі мешканців, що відповідає описам падіння Іліона. Хоча окремі елементи, як-от легенда про Троянського коня, не мають прямих підтверджень, загальна картина засвідчує наявність історичного підґрунтя для цього міфу. Таким чином, археологія надала міфу наукового підкріплення, перетворивши Трою зі сторінок поем на конкретне місце у світовій історії.

Історичні гіпотези свідчать, що Троянська війна могла мати реальні політичні й економічні причини, а не лише міфологічне підґрунтя. Дослідники вбачають у конфлікті боротьбу за контроль над стратегічно важливими морськими шляхами та вплив у Західній Анатолії. Археологічні докази – зокрема руйнування шару Трої VIIa близько 1250 р. до н.е. – підтверджують,

що місто було захоплене внаслідок збройного нападу, що узгоджується з приблизною датою легендарної війни. Роботи таких учених, як М. Корфман та К. Блеген, доводять, що Троя була потужним і заможним центром, який міг стати мішенню для військового вторгнення. Існують також припущення про зв'язок війни з ширшими процесами занепаду цивілізацій у Східному Середземномор'ї наприкінці бронзового віку. Отже, конфлікт, оспіваний Гомером, цілком міг бути художнім відображенням реального історичного зіткнення, що стало значущим моментом у розвитку регіону.

Проведений аналіз свідчить, що міф про Троянську війну має реальну історичну основу, хоча конкретні обставини конфлікту залишаються предметом дискусій. З одного боку, археологічні матеріали та писемні джерела (від розкопок Шлімана до хетських табличок) підтверджують існування Трої й наявність масштабних воєн у відповідний період. З іншого боку, художня форма подачі подій у «Іліаді» та інших творах ускладнює реконструкцію точного перебігу війни. Найімовірніше, епос Гомера зібрав у собі згадки про кілька конфліктів, які згодом були міфологізовані. Водночас наявність історичного ядра у цьому сюжеті заперечити неможливо – саме це ядро стало основою для однієї з найвпливовіших легенд давнього світу. Як зазначав М. Вуд, Троянська війна залишається прикладом того, як міф може зберігати суть великої історії крізь призму поезії, часу і культурної пам'яті.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі було досліджено тему Троянської війни в контексті співвідношення міфу та реальності. Відповідно до поставлених завдань, можна зробити такі висновки:

1. Легенда про Троянську війну має багатовимірне походження, в якому переплітаються міфологічні, усно-епічні й, імовірно, історичні елементи. Вона виникла в межах давньогрецької культурної традиції як спроба пояснити масштабний конфлікт, що, за переказами, почався з викрадення Єлени троянським царевичем Парісом. Хоч події були поетично оброблені у творах Гомера, самі греки сприймали їх як історичну правду, ототожнюючи себе з персонажами епосу. Археологічні розкопки у районі Трої та знайдені хетські документи підтверджують, що в цьому регіоні дійсно мали місце значні збройні сутички у пізньому бронзовому віці. Ці факти дозволяють припустити, що за міфологічними образами приховується певне історичне підґрунтя. Таким чином, Троянська війна – приклад того, як реальні події минулого зберігаються у пам'яті людства через міфи, які водночас зберігають і художню, і пізнавальну цінність.

2. Поема «Іліада» Гомера та пов'язаний із нею епічний цикл представляють Троянську війну як символ вершини героїчної доби, концентруючи увагу на подіях останнього, десятого року протистояння. Центральним драматичним вузлом стає гнів Ахілла, що визначає розвиток подій, зокрема смерть Патрокла та повернення героя на поле бою. Кульмінацією оповіді виступає поєдинок Ахілла з Гектором – двобій, що втілює боротьбу двох великих героїв, уособлення сили, честі та жертвності. Подальші епізоди – смерть Ахілла, хитрість із Троянським конем і падіння міста – демонструють, що у війні перемагає не лише міць, а й розум. Після здобуття Трої настає трагічний етап «повернень» (ностосів), який приносить героям нові випробування й втрати. Усе це свідчить, що гомерівський епос —

не лише розповідь про битви, а глибоке осмислення людських почуттів, фатуму та втручання богів у долі людей.

3. У культурі Стародавньої Греції Троянська війна посідала особливе місце, будучи не просто міфом, а багатоаспектним явищем, що пронизувало літературу, мистецтво, релігію та колективну історичну пам'ять. Через гомерівські епоси вона передавала етичні моделі поведінки й героїчні ідеали; через давньогрецьку трагедію – спонукала до роздумів над моральними наслідками війни; через візуальне мистецтво – втілювала у виразних образах славетні сцени минувшини. Для греків ця війна символізувала «золотий вік» героїв – добу, до якої вони прагнули наслідувати й водночас – попередження про небезпеки людської гордині та сліпої долі. Вплив цього міфу виявився настільки сильним, що пережив античність: у Римі він був адаптований як частина імперської ідеології через образ Енея, а в добу Середньовіччя і Відродження став основою численних європейських літературних творів. Проте саме у Стародавній Греції було закладено культурну основу цього міфу, що зробила Троянську війну символом героїзму, страждання й невмирущої слави.

4. Археологічні дослідження в районі пагорба Гіссарлик переконливо довели, що легендарна Троя дійсно існувала як велике укріплене місто пізньої бронзової доби. Відкриття Генріха Шлімана поклало початок тривалому науковому процесу, результатом якого стало виявлення не лише цитаделі, а й обширного нижнього міста з укріпленнями, вулицями та інфраструктурою. Матеріальні свідчення засвідчують, що Троя неодноразово зазнавала руйнувань, зокрема й воєнного характеру, які цілком можуть бути відображені у гомерівському епосі. Найбільш показовим є шар Трої VIIa, де археологи зафіксували ознаки облоги, пожежі та загибелі мешканців, що відповідає описам падіння Іліона. Хоча окремі елементи, як-от легенда про Троянського коня, не мають прямих підтверджень, загальна картина засвідчує наявність історичного підґрунтя для цього міфу. Таким чином, археологія надала міфу

наукового підкріплення, перетворивши Трою зі сторінок поем на конкретне місце у світовій історії.

5. Історичні гіпотези свідчать, що Троянська війна могла мати реальні політичні й економічні причини, а не лише міфологічне підґрунтя. Дослідники вбачають у конфлікті боротьбу за контроль над стратегічно важливими морськими шляхами та вплив у Західній Анатолії. Археологічні докази – зокрема руйнування шару Трої VIIa близько 1250 р. до н.е. – підтверджують, що місто було захоплене внаслідок збройного нападу, що узгоджується з приблизною датою легендарної війни. Роботи таких учених, як М. Корфман та К. Блеген, доводять, що Троя була потужним і заможним центром, який міг стати мішенню для військового вторгнення. Існують також припущення про зв'язок війни з ширшими процесами занепаду цивілізацій у Східному Середземномор'ї наприкінці бронзового віку. Отже, конфлікт, оспіваний Гомером, цілком міг бути художнім відображенням реального історичного зіткнення, що стало значущим моментом у розвитку регіону.

6. Проведений аналіз свідчить, що міф про Троянську війну має реальну історичну основу, хоча конкретні обставини конфлікту залишаються предметом дискусій. З одного боку, археологічні матеріали та писемні джерела (від розкопок Шлімана до хетських табличок) підтверджують існування Трої й наявність масштабних воєн у відповідний період. З іншого боку, художня форма подачі подій у «Іліаді» та інших творах ускладнює реконструкцію точного перебігу війни. Найімовірніше, епос Гомера зібрав у собі згадки про кілька конфліктів, які згодом були міфологізовані. Водночас наявність історичного ядра у цьому сюжеті заперечити неможливо – саме це ядро стало основою для однієї з найвпливовіших легенд давнього світу. Як зазначав М. Вуд, Троянська війна залишається прикладом того, як міф може зберігати суть великої історії крізь призму поезії, часу і культурної пам'яті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Археологи відкопали справжню Трою. *Gazeta.ua*. URL: https://gazeta.ua/articles/science-life/_arheologi-vidkopali-spravzhnyu-troyu/356583 (дата звернення: 14.05.2025).
2. Бурда Б. АХ, КОХАННЯ: Генріх Шліман і його Софія, вона ж Єлена Прекрасна. *Huxley*. URL: <https://huxley.media/ah-kohannja-genrih-shliman-i-jogo-sofija-vona-zh-ielena-prekrasna> (дата звернення: 14.05.2025).
3. Знайдено нові згадки про Трою: давні хетські тексти натякають на реальність Троянської війни. *TCH.ua*. URL: https://tsn.ua/nauka_it/znaydeno-novi-zhadky-pro-troi-davni-khetski-teksty-natiakaiut-na-realnist-troianskoyi-viynu-2800610.html (дата звернення: 14.05.2025).
4. Мальований О. О., Шумило В. Т. Total war saga: troy: достовірність відтворення військових контингентів бронзової доби. *Bulletin of Agrarian History*. 2023. № 45-46. С. 142–147. URL: <https://doi.org/10.31392/vah-2023.45-46.13> (дата звернення: 14.05.2025).
5. Отрощенко В. В. Троя в дискурсі української археології. *Археологія*. 2018. № 4. С. 5–10. URL: <https://doi.org/10.15407/archaeologyua2018.04.005> (дата звернення: 14.05.2025).
6. Перес В. В. «Іліада» Гомера як історіографічний дискурс про Троянську війну: питання референційності. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2013. Т. 53. С. 31–37.
7. Пошуки Трої: як її знайшли, а потім майже зруйнували. *obukhiv.info*. URL: <https://obukhiv.info/news/poshuki-troi-yak-ii-znaishli-a-potim-maizhe-zruinuvali> (дата звернення: 14.05.2025).
8. Тригуб О. Аркасівські читання - 2018. *Academia.edu*. URL: https://www.academia.edu/37026677/Аркасівські_читання_2018 (дата звернення: 14.05.2025).

9. Троя без міфів: що відомо про легендарне місто насправді. *ТСН.ua*. URL: https://tsn.ua/nauka_it/troia-bez-mifiv-shcho-vidomo-pro-lehendarne-misto-naspravdi-2808635.html (дата звернення: 14.05.2025).
10. Троя на 600 років старша, ніж вважали досі – вчені. *Урядовий Кур'єр*. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/troya-na-600-rokiv-starsha-nizh-vvazhali-dosi-vche> (дата звернення: 14.05.2025).
11. Троянська війна. *Dovidka.biz.ua*. URL: <https://dovidka.biz.ua/troyansk-a-viyna-referat/> (дата звернення: 14.05.2025).
12. Фіалко О. Є. Амазонки в історії трої. *Археологія*. 2018. № 4. С. 64–68. URL: <https://doi.org/10.15407/archaeologyua2018.04.064> (дата звернення: 14.05.2025).
13. Шліман зіпсував шар землі, де лежала справжня Троя. *Gazeta.ua*. URL: https://gazeta.ua/articles/history/_sliman-zipsuvav-shar-zemli-de-lezhala-spravzhnya-troya/474689 (дата звернення: 14.05.2025).
14. 2024 Troy excavations target Trojan War evidence in Late Bronze Age area. *Daily Sabah*. URL: <https://www.dailysabah.com/arts/2024-troy-excavations-target-trojan-war-evidence-in-late-bronze-age-area/news> (date of access: 14.05.2025).
15. 3. Athenians and Trojans. *The Center for Hellenic Studies*. URL: <https://chs.harvard.edu/chapter/3-athenians-and-trojans> (date of access: 14.05.2025).
16. Angour A. How many Greek legends were really true?. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/news/business-27923256> (date of access: 14.05.2025).
17. Apollodorus, the library epitome. *Theoi greek mythology - Exploring Mythology in Classical Literature*. URL: <https://www.theoi.com/Text/ApollodorusE.html> (date of access: 14.05.2025).
18. Bryce T. *The Trojans & Their Neighbours*. London : Routledge, 2006. 240 p. URL: <https://doi.org/10.4324/9780203695340> (date of access: 14.05.2025).

19. Bryce T. The Trojan War. New York : Oxford University Press, 2012.
URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199873609.013.0035> (date of access: 14.05.2025).
20. Cline E. The Trojan War : a very short introduction. *Internet Archive*.
URL: <https://archive.org/details/trojanwarverysho0000clin> (date of access: 14.05.2025).
21. Cline E. H. Digging Up Troy. *Lapham's Quarterly*. URL: https://www.laphamsquarterly.org/roundtable/digging_troy (date of access: 14.05.2025).
22. Discovery of Troy. *World History Encyclopedia*. URL: <https://www.worldhistory.org/article/2196/discovery-of-troy> (date of access: 14.05.2025).
23. Goel V. K. The Unknown Technology in Homer. *JAMA*. 2011. Vol. 306, no. 21. P. 2390–2391. URL: <https://doi.org/10.1001/jama.2011.1779> (date of access: 14.05.2025).
24. Greek mythology : an introduction : Graf, Fritz. *Internet Archive*.
URL: <https://archive.org/details/greekmythologyin0000graf> (date of access: 14.05.2025).
25. Homer and the Odyssey : Saïd, Suzanne. *Internet Archive*.
URL: <https://archive.org/details/homerodyssey0000said> (date of access: 14.05.2025).
26. In Search of Troy. *Smithsonian*. URL: <https://www.smithsonianmag.com/history/in-search-of-troy-180979553> (date of access: 14.05.2025).
27. Kirk G. S. Homer | Biography, Poems, & Facts. *Encyclopedia Britannica*.
URL: <https://www.britannica.com/biography/Homer-Greek-poet> (date of access: 14.05.2025).
28. Konstantinopoulos V. L. Trojan War and epic cycle: the historical and literary version where, how, when and why the Trojan War myth was invented. *Proceedings of the european academy of sciences and arts*. 2023. Vol. 2. P. 1–19. URL: <https://doi.org/10.4081/peasa.1> (date of access: 14.05.2025).

29. Korfmann M. Was There a Trojan War?. *Archive - Archaeology Magazine*. URL: <https://archive.archaeology.org/0405/etc/troy.html> (date of access: 14.05.2025).
30. Latacz J. Troia und Homer. Die Lösung eines uralten Rätsels. *Perlentaucher*. URL: <https://www.perlentaucher.de/buch/joachim-latacz/troia-und-homer.html> (date of access: 14.05.2025).
31. Lord A. B. Homer, the trojan war, and history. *Folklore and traditional history* / ed. by R. M. Dorson. Berlin, Boston, 1973. P. 13–20. URL: <https://doi.org/10.1515/9783111559537-003> (date of access: 14.05.2025).
32. Lowenstam S. As Witnessed by Images: The Trojan War Tradition in Greek and Etruscan Art. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 2008. 230 p.
33. Morris I. Troy and Homer. <https://generales.uprrp.edu/>. URL: <https://generales.uprrp.edu/humanidades/wp-content/uploads/sites/5/2018/09/Troy-and-Homer.pdf> (date of access: 14.05.2025).
34. Myres J. L., Frost K. T. The Historical Background of the Trojan War. *Klio*. 1915. Vol. 14, no. 14. URL: <https://doi.org/10.1524/klio.1915.14.14.447> (date of access: 14.05.2025).
35. Padman R. Paris of Troy: Started the Trojan War by Abducting Helen. *TheCollector*. URL: <https://www.thecollector.com/paris-of-troy> (date of access: 14.05.2025).
36. Plutarch on Alexander's visit to Troy. *Livius - Articles on ancient history*. URL: <https://www.livius.org/sources/content/plutarch/plutarchs-alexander/plutarch-on-alexanders-visit-to-troy> (date of access: 14.05.2025).
37. Pondering the Historicity of the Trojan War. *rogueclassicism*. URL: <https://rogueclassicism.com/2013/05/18/pondering-the-historicity-of-the-trojan-war> (date of access: 14.05.2025).
38. Sherratt S. The trojan war: history or bricolage?. *Bulletin of the institute of classical studies*. 2010. Vol. 53, no. 2. P. 1–18. URL: <https://doi.org/10.1111/j.2041-5370.2010.00007.x> (date of access: 14.05.2025).

39. Tablet 108569. *The British Museum*. URL: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1913-1011-22 (date of access: 14.05.2025).
40. The Anabasis of Alexander. *ToposText*. URL: <https://topostext.org/work/205> (date of access: 14.05.2025).
41. Trauma and World Literature: Moral Injury in The Trojan Women. *Istss*. URL: <https://istss.org/trauma-and-world-literature-moral-injury-in-the-trojan-women-scott-janssen> (date of access: 14.05.2025).
42. Trojan war. *History*. URL: <https://www.history.com/articles/trojan-war> (date of access: 14.05.2025).
43. Trojan War. *World History Encyclopedia*. URL: https://www.worldhistory.org/Trojan_War (date of access: 14.05.2025).
44. Troy and the Trojans. *Internet Archive*. URL: <https://archive.org/details/in.gov.ignca.18601> (date of access: 14.05.2025).
45. Was There a Trojan War?. *History News Network*. URL: <https://www.historynewsnetwork.org/article/was-there-a-trojan-war> (date of access: 14.05.2025).

ДОДАТКИ

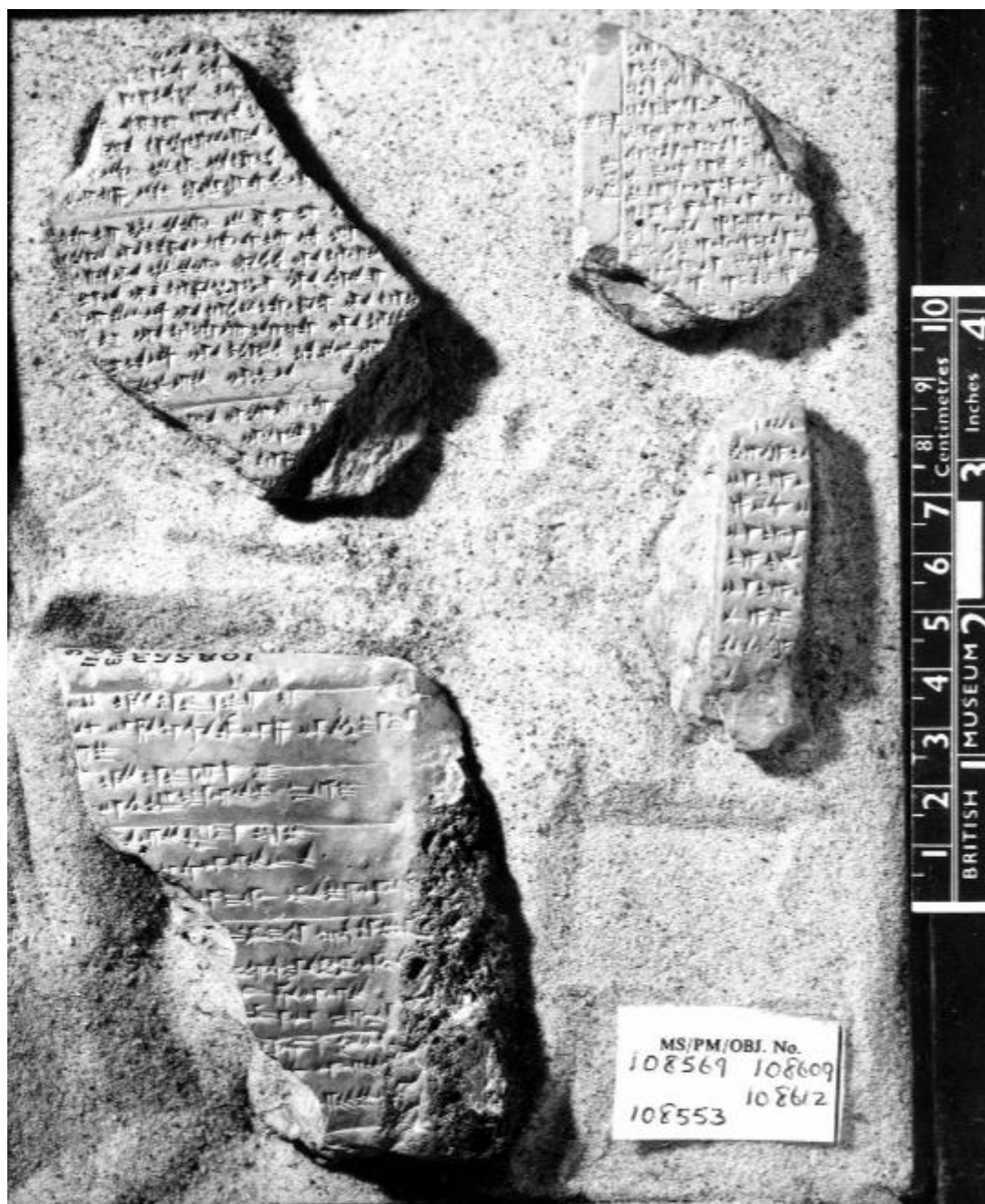
ДОДАТОК А

Троянський кінь

ДОДАТОК Б

Договір Алаксанду

Гомер

Гомер — легендарний давньогрецький поет, якого вважають автором «Іліади» та «Одіссеї» — двох видатних епічних поем, що поклали початок європейській літературі. В «Одіссеї» міститься одне з перших письмових згадувань найдавнішого населення Північного Причорномор'я — кімерійців. В античну добу йому також приписували авторство інших поем, частково збережених у фрагментах. Постать Гомера, питання його біографії, а також походження й структура його поем стали предметом тривалих наукових дискусій, відомих як «гомерівське питання». У грецькій культурі Гомер вважається національним героєм і символом поетичної традиції.

